

Vilniaus universitetas

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

Politikos mokslų bakalauro programa

Gytis Kričena

IV kurso, I grupės studentas

**EMMANUEL TODD ŠEIMOS TRADICIJŲ SISTEMŲ TEORIJA: LIETUVOS
ATVEJIS**

BAKALAURO DARBAS

Darbo vadovas: Dr. Alvydas Jokubaitis

Vilnius, 2020

BAKALAURO DARBO PRIEŠLAPIS

Bakalauro/magistro darbo vadovo/ės išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....

(data)

.....

(v., pavardė)

.....

(parašas)

Bakalauro/magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....

(data)

.....

(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Bakalauro/magistro darbo recenzentas/ė:

.....

(v., pavardė)

Bakalauro/magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtiname, kad įteiktas darbas „*Emmanuel Todd šeimos tradicijų sistemų teorija: Lietuvos atvejis*“ yra:

1. Atliktas mūsų pačių ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose kursuose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

BIBLIOGRAFINIS APRAŠO LAPAS

Kričena G. Emmanuel Todd šeimos tradicijų sistemų teorija: Lietuvos atvejis: Politikos mokslų specialybės, bakalauro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas Alvydas Jokubaitis – V, 2020. – 41 p.

Reikšminiai žodžiai: šeima, šeimos sistemos, šeimos sistemų teorija, ūkis, ūkio ekonomika, Lietuvos istorija, baudžiava, feodalizmas, tarpukario Lietuvos politika, tarpukario politika, fašistinė Italija, A. Smetona, A. Smetonos politika, tautininkai, tautininkų partija

Šiame darbe papildoma Emmanuel Todd šeimos tradicijų sistemų (arba tiesiog šeimos sistemų) teorija Lietuvos pavyzdžiu. Nagrinėjamas XV-XX a. laikotarpis ieškant lietuvių tautai būdingos šeimos sistemos, kokia šeimos forma (sudėtis, autoritetas) pasižymėjo Lietuvos valstietis, kokia paprotinė paveldėjimo teisė buvo paplitusi ir kaip ji buvo naudojama. Vertinamas šeimos sistemos poveikis politikai tarpukario Lietuvoje (pasiremta A. Smetonos režimo laikotarpiu kaip pavyzdžiu), išskiriami politinių tradicijų pavyzdžiai Europoje, jų ypatybės ir kodėl jos atsirado, aprašomos skirtingų šeimos sistemų vertybinės kelrodės lėmusios skirtingas politines tradicijas. Aibūdinamos A. Smetonos režimo ypatybės, organiškos valstybės idėja, korporatyvizmas, kuo tai buvo panašu į Itališką fašizmą ir kaip Lietuvai būdinga šeimos sistema nulėmė tokią politinę orientaciją nacionalistams perėmus valdžią.

Santrauka

Šeima, tai pati žemiausia, šalia individo, visuomenės dalis. Skirtingose visuomenėse skirtingai yra organizuojama šeima. Tačiau norint tirti įvairias hipotezes, apimančias skirtingas pasaulio šeimas, reikia teorijos, kuri apvienytų visas šeimas į vieną, palyginamą modelį, tai yra, sukurti bendrą šeimos tradicijų (arba tiesiog šeimos) sistemas. E. Todd ir G. Therborn yra pirmieji sukūrę tokias teorijas. G. Therborn modelis pasirodė per daug nepatikimas lyginant su E. Todd modeliu, pasižymėjo plačiais apibendrinimais ir abstrakčiomis kategorijomis. Tačiau ir E. Todd teorija nepabėgo nuo kritikos ir savų problemų. Tarp jų, poreikis gilesniems kai kurių regionų tyrimams, tame tarpe ir Lietuvos. Tad šiame darbe mėginsiu papildyti E. Todd teoriją Lietuvos pavyzdžiu.

Darbo tikslas ir uždaviniai – atskleisti kokia šeimos tradicijų sistema buvo būdinga lietuvių šeimoms XV-XIX a. pagal E. Todd teoriją ir įvertinti jos poveikį politikoje pasiremiant vieno atvejo kontekstu, pasirinktas buvo A. Smetonos „režimas“. Šeimos sistemos atvejį tiriamas pasiremiant įvairių Lietuvos etnologų ir etnografų bei kitų akademikų tyrimais, straipsniais ir knygomis. Šeimos sistemų poveikis politikoje bus tiriamas remiantis Lietuvos ir užsienio istorikų, kitų akademikų bei specialistų tekstais. Darbe naudojamas atvejo studijų metodas.

Todėl tyrimas susideda iš dviejų dalių. Pirmoje dalyje, įvertinus etnologų ir etnografų publikacijas, pasidaro aišku, jog XV-XIX a., lietuvis valstietis yra modernios visuomenės pirmtakas. Kaime susiformavo lietuvių tautai būdinga egzogamiška komunitarinė šeimos sistema, pasižyminti autoritetingu santykiu ir lygybės principu. Ūkiuose dominavo išplėstinės, kelių kartų šeimos, gyvenusios po vienu stogu, tai rodo autoritetingo santykio vyravimą. Pagal paprotinę teisę, ūkis atitenka vyriškos lyties atstovui, tačiau jis yra įgaliojamas išlaikyti savo brolius ir jų šeimas, kurios ir toliau lieka gyventi kartu, būtent šiuo požymiu lygybės principas išsiskiria nuo nelygybės principo. Tėvas (arba tas, kuris de facto šeimos galva) pasižymi gana stipriais įgaliojimais, jis tampa šeimos autoritetu, jam palikta teisė tvarkyti ūkį, finansus ir turtą pagal savo nuožiūrą.

Prasidėjus modernizacijos procesams, šeimos sistemos ėmė irti, išskirdamos tam tikras vertybes į visuomenę. Šią įtaką galime aiškiai įžvelgti ir šių dienų visuomenėse. Egzogamiška komunitarinė šeima skildama išreiškia polinkį į autoritarizmą ir egalitarizmą, individualizmo atmetimą. A. Mamadouh supaprastinusi skirtingus E. Todd leidinius, nenukrypdoma nuo autoriaus teorijos, sudarė politinių tradicijų modelį, kuris parodo skirtingų šeimos sistemų politines

tendencijas, požiūrį į ideologijas. Visuomenėse, kur dominuoja komunitarinis šeimos tipas, įsitvirtinus politikoje nacionalizmui, modelis numato nukrypimą į fašistinę ideologiją. Roger Griffin fašizmą formuluoja kaip ideologijų srovę, kurios mėgino pamėgdžioti B. Musolinio Italijos politinę mintį ir praktiką. A. Smetonos valdymo laikotarpis pasižymėjo fašistinės Italijos politikos refleksija ir idėjų inkorporavimu Lietuvos politikoje. Tautininkų dominuojama vyriausybė siekė organiškios valstybės vizijos, visuomenėje ji atsispindėjo korporatyvizmo pavidalu. Italija siekė tapačios politikos, todėl A. Smetonos režimas atitinka E. Todd politines prielaidas. Tačiau beieškant idealios, lietuvių tautos charakteristikas atitinkančios, valdymo formos, A. Smetona pasekė nuosaikesnei politikai. Tai galima Lenkijos absoliutaus branduolio šeimos sistemos įtakos pasekmė.

Turinys

1. ĮVADAS	7
2. TEORINIS PAGRINDAS	11
2.1. Šeimos sistemos apibrėžimas	11
2.2. Šešios Europos šeimos sistemos	15
2.3. Modernizacija. Šeimos sistemų tęstinumas	16
3. METODOLOGIJA	18
4. ŠEIMOS SISTEMA LIETUVOJE	19
4.1. Etnografų ir etnologų tyrinėjimai Lietuvoje	19
4.2. Tėvų ir vaikų santykis šeimoje (autoriteto lygis)	20
4.3. Santykis ir pozicija tarp brolių ir seserų šeimoje (turto išdalinimas)	25
4.4. Lietuviams būdinga šeimos sistema	27
5. POLITINĖ POTEKSTĖ	27
5.1. Modernizacijos poveikis politikai	27
5.2. Virginie Mamahoud modelis	28
5.3. A.Smetonos Lietuva	31
6. IŠVADOS	34
7. ŠALTINIAI	36

IVADAS

Šeima, tai pati žemiausia, šalia individo, visuomenės dalis, bet bene svarbiausia, liečianti visus individus. Šeima suteikia naujam kartai terpę, kurioje šie išmoka apie socialinę struktūrą, pamatines normas. Kiekvienai visuomenei ir kultūrai būdingos savitos vertybės – per šimtmečius sukaupta bendruomenės patirtis ir kultūros paveldas, perduodamas iš kartos į kartą. Taip yra perduodamos visuomenės normos, kurios vaidina svarbų vaidmenį kasdieniniame gyvenime, lemia kaip ir ką mes galvojame. Tačiau skirtinga dinamika šeimoje taip pat keičia ir pačią visuomenę, jos ekonominę vystymąsi, politinę struktūrą, išsilavinimą, laisvės lygį¹.

Apie Šeimos įtaką visuomenei iš įvairių perspektyvų rašė ne vienas autorius, iš daugybės galima paminėti keletą: iš feministinės perspektyvos apie pareigų ir galių pasiskirstymą šeimoje ir to poveikį visuomenei – B. Agarwal (1997) P. Schultz (2001), apie šeimos organizavimo pasekmes ekonomikoje bei socialiniam gyvenime – Tim Dyson ir Mick Moore (1983)². 1965 m., John Hajnal sudarė Europos gimimų žemėlapi, padalindamas Europą į dvi dalis – vakarus ir rytus. Vakarams (su išimtimis) jis teigė, buvo būdingas žemas vedybų skaičius, branduolio tipo šeimos (*liberalus santykis*), gausi dalis moterų tuokėsi labai vėlai arba iš viso nesituokė (net apie 20%³). Rytams (įskaitant ir centrinę Italiją, Airiją, Suomiją ir kt.) – kurti šeimas anksti, todėl gimstamumas buvo didelis, dominavo gausios šeimos (*autoritetingas santykis*). Tačiau lietuvių antropologė, Dalia Marcinkevičienė, atlikus tyrimą apie lietuvių šeimų santuokinį amžių XIX-XX a. kritikavo J.Hajnal modelį, pagal kurį Lietuva atsiduria Rytuose, tačiau antropologė įrodo, jog lietuviai kaip ir vakariečiai sudarė savo santuokas vėlai⁴. Nors J.Hajnal naudoti duomenys yra pasenę ir teorija vis labiau kritikuojama, išskirti pastebėjimai apie šeimų išsidėstymą yra gana panašūs lyginant su atitinkama E.Todd teorijos dalimi⁵. Svarbu pažymėti David Reher (1989) šeimos sistemų tyrimą, apie socialinį organizuotumą ir pagyvenusių žmonių priežiūrą, jame cituojamas ir pats E.Todd, tyrime pastebėtas Šiaurės ir Pietų Europos regionų skirtumas, atsiradęs

¹Auke Rijpma, „Testing Todd and Matching Murdock: Global Data on Historical Family Characteristics, Family Systems and Economic Development“, Volume 31, Issue 1, 2016, 11.

²Ten pat, 11.

³Stephanie Coontz „Marriage, A History: From Obedience to Intimacy, or How Love Conquered Marriage“, New York: Viking Press, Penguin Group, 2005, 125–129.

⁴Dalia Marcinkevičienė, „Lietuvių šeimos ideologijos: nuo XIX a. tradicijos ir nacionalizmo iki sovietinės šeimos politikos 1944–1970 m.“, Vilnius, 2009, 9-14.

dėl skirtingų požiūrių į šeimos ryšius. Šiaurėje svarbesnis individas, o Pietuose šeima kaip kolektyvas⁶.

Tad galima pastebėti, jog šeimos atskirose visuomenėse gali organizuotis skirtingai ir tai veda prie kitoniško praktinio visuomenės požiūrio į skirtingus dalykus. Tačiau šie išvardinti tyrimai palietė tik ganėtinai siauras temas. Nors šeimos institucija kaip tokia yra populiarus sociologinis tyrimų laukas, modeliuojantis kas yra šeima, ką ji gali reikšti, įtakoti ir pan. Norint tirti hipotezes apie šeimos instituciją ir jos daromą poveikį globaliniu lygiu, įvairiais aspektais, reikia sistemų, kurios apdorotų globalius duomenis ir sudarytų bendras teorijas bei modelius, leidžiančius tikrinti ir lyginti skirtingų regionų duomenis, tai yra sukurti bendrą šeimų sistemą. Anot demografės, Karen Oppenheim Mason, šeimų sistemos yra įsitikinimų ir normų, įprastinės kasdienės praktikos ir su giminyste asocijuotų sankcijų, per kurias yra apibrėžiami giminių santykiai, teisės ir įsipareigojimai⁷.

Tarp tų, kurie bando tirti įvairias pasaulio šeimas globaliniu mastu ir visas jas klasifikuoti į šeimos tradicijų sistemas (arba tiesiog šeimų sistemas), galima paminėti tik du vardus: Emmanuel Todd ir Göran Therborn. Švedų sociologas, G. Therbornas, nors ir analizuoja įvairiausius duomenis ir paremia savo hipotezes remiantis daugybės atvejo analizių, vis dėlto neprilygsta Emanueliui. Therbornas naudoja gan plačius apibendrinimus ir kategorijas, kai E. Todd metodiškai nustato ir suformuluoja šeimos sistemas. Todėl Therbornas šeimų sistemos nėra tiek patikimos kaip E. Todd⁸.

Tačiau kuo labiausiai E. Todd darbai išsiskiria kitų, tai būtent savo tarpdisciplininė galia. E. Todd randa bene universaliausius kriterijus aiškinti žmonių istoriją per šeimą, šie kriterijai sudaro sistemą. Kiekviena šeimos sistema buvo sudaryta atsižvelgiant į regiono turto paveldėjimo principą, autoriteto lygį šeimoje, tačiau ir iš menkesnių detalių, kaip šeimos dydžio, kurie veikia kaip patikslinimai. Taip pat ir santuokų ribos, tikrinama ar tiriamoje visuomenėje pasitaiko santuokų tarp artimų giminių ar ne, tai gali būti svarbus dėmuo kai kuriose visuomenėse. Pasekmės šių santykių tarp vaikų, tarp tėvų ir vaikų, kurios susiformuoja šeimoje, lemia svarbią dalį visuomenės vertybių. Visuomenei modernėjant, šios šeimos sistemos pradeda irti ir pradeda skleisti tam tikras vertybės, galiausiai šeimos sistema suyra, tačiau paskleistos vertybės lieka.

⁶ D. Reher, „Family ties in western Europe: Persistent contrasts“, Population and Development Review 24, 1998, 203–234.

⁷ K. Mason, „Gender and family systems in the fertility transition“, Population and Development Review 27, 2001, 160–176.

⁸ Auke Rijkman, „Testing Todd and Matching Murdock: Global Data on Historical Family Characteristics, Family Systems and Economic Development“, Volume 31, Issue 1, 2016, 12.

Antai *L'invention de l'Europe (1990)* E.Todd aiškina kaip iš šių šeimos sistemų kyla modernios ideologijos.

Todėl E.Todd teorija galėtų mums pagelbėti paaiškinant kodėl, pavyzdžiui, Centrinėje Italijos dalyje dominavo komunistų ir socialistų partijos Šaltojo karo metu, šią tendenciją galima pastebėti nuo pirmųjų laisvųjų rinkimų 1946 m., iki pat paskutiniųjų Šaltojo karo metu vykusių rinkimų 1987 m, vėliau šis regionas tapo socialdemokratų tvirtove. Net 1992 m. rinkimuose, regionai, kurie balsavo už socialdemokratus beveik atitiko 1946 m. regionus, kurie balsavo už komunistų partiją. E.Todd pastebi, tai yra komitarinių šeimų sistemos bruožas. Suomija susidūrė su ganėtinai panašia situacija Šaltojo karo metu⁹. Todėl žmonių poelgis, vertybės, pasaulėvoka paveikta šeimos sistemos paskleistomis vertybėmis, taip susikuria savita visuomenė, vertybės politikoje pasireiškia modernizacijos laikotarpiu, masių politikai įsitvirtinus ir veikia kaip ideologinė kelrodė. Ar tai būtų ekonomika, ar politika, visas žmonių konstruojamas pasaulis aplinkui yra paveikta žmonių mentaliteto ir vertybių. E.Todd taip mums suteikia galimybę pažvelgti į Europos modernizacijos procesą iš šeimos institucijos perspektyvos¹⁰. Žinoma, moderniai tautai gali būti būdingos kelios šeimos sistemos, kaip antai Prancūzijos atvejis, čia E. Todd randa net keletą skirtingų sistemų, išsidėsčiusių skirtinguose regionuose¹¹.

Tačiau E. Todd teorija neapsieina ir be savo problemų ar trūkumų. Tarp šių, atsiranda poreikis gilesniems kai kurių regionų tyrimams, kaip Afrikos žemyno ir Indijos, tame tarpe ir Lietuvos. Autoriaus teorija susilaukia kritikos ir iš kai kurių demografų, pavyzdžiui, iš Mikołaj Szoltysek¹². Anksčiausiuose darbuose, E. Todd apie Lietuvą visiškai nekalba. Tik vėliau, Lietuva, kaip tokia, atsirado jo rašymuose, tačiau dažniausiai likdavo nuošalyje arba buvo prilyginama visuomenei, kuri okupavo arba valdė Lietuvą. E. Todd kalbėdamas apie ATR, lietuvių tarsi sulygina su lenku, o rašydamas apie SSRS, su rusų endogenine komunitarine šeima, tarsi teigdamas jog ir Lietuvoje kraujomaiša buvo įteisinta. Norėdamas pristatyti šį autorių Lietuvos publikai ir papildyti jo teoriją, šiame darbe sieksiu išanalizuoti lietuvių antropologų ir istorikų tyrimus apie lietuvių šeimą ir nuspręsti koks šeimos sistemų modelis dominavo tarp lietuvių

⁹ „The Coming Crisis between Germany and the United States: The Cultural Divergence of Advanced Nations“, World Disorder Lecture Series - Emmanuel Todd, Tuesday, February 9, 2016. <<https://youtu.be/4yz4zUGlhK8>>

¹⁰ Gilles Durantona, Andrés Rodríguez-Poseb and Richard Sandall, „Family Types and the Persistence of Regional Disparities in Europe“, Bruges European Economic Research Papers, BEER paper vol. 10, 2007, 3.

¹¹ Ten pat, 7.

¹² Auke Rijpma, „Testing Todd and Matching Murdock: Global Data on Historical Family Characteristics, Family Systems and Economic Development“, Volume 31, Issue 1, 15.

šeimų. Galiausiai mėginsiu pasiremti vienu tarpukario Lietuvos pavyzdžiu, A.Smetonos režimu, norint pademonstruoti šeimos sistemų poveikį politikai.

Tarpukario Lietuvos Respublika, tai pirmoji nepriklausoma, lietuvių tautą, kaip titulinę, laikiusi valstybę, tai pirmas lietuviško valstybingumo pavyzdys po ATR žlugimo bei pirmas lietuviškos valstybės pavyzdys po Liublino unijos. Lietuvių tautai dominavus visuomenę, šis laikotarpis tampa puikiu instrumentu tikrinant lietuvių tautai būdingas charakteristikas, todėl ir patikrinti lietuvių tautai būdingą šeimos sistemos poveikį politikoje. Tarpukaris atitinka ir modernizacijos laikotarpį, kurio metu visuomenė keitėsi, blunkant tradicijai, plintant naujoms idėjoms, gyvenimo būdams ir formoms į visuomenę liejosi tam tikra mąstysena formuojanti požiūrį į pasaulį.

Darbo tikslas. Išsiaiškinti kokia šeimos sistema būdinga lietuvių tautai, tada mėginti paaiškinti kaip ši sistema veikė ankstyvos, nepriklausomos, tarpukario Lietuvos politiką remiantis A. Smetonos režimo pavyzdžiu.

Tyrimo objektas. Lietuvių šeimos XV - XIX a. sandūroje, Tarpukario Lietuva.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti XV-XIX a., lietuvių šeimą ir atskleisti kokia šeimos sistema buvo jai būdinga.
2. Pailustruoti kaip lietuvių šeimoms būdinga šeimos tradicijų sistema paveikė A. Smetonos režimo politinę orientaciją.

Koronos virusas. Šio darbo kokybė buvo paveikta Covid-19 viruso sukelta pandemija ir jos pasekmėmis. Tai pasireiškė kokybiškų šaltinių trūkumu, ypač antroje tyrimo dalyje. Dalis jų buvo prieinami VU bibliotekų skaityklose prieš joms užsidarant. Susitikimas su dėstytojų „akis į akį“ yra nepamainomi į bendravimą per el.paštą, susitikus, galima aptarti daugiau, parodyti daugiau ir pasiekti geresnių pokalbio rezultatų. Problemos su internetu tiekėjais taip pat pakišo koją paskutinę darbo prie bakalauro savaitę. Galima pridėti ir nedarbingą namų aplinką bei kaimynų triukšmą, kurie neleido susikaupti.

TEORINIS PAGRINDAS

1.1 Šeimos sistemos apibrėžimas

Minėtoji Emanuelio Todo šeimos sistemos teorija pasitelkia pačia paprasčiausia žmonijos institucija – šeima. Šeima formuoja socialinę aplinką, kurioje auga nauja karta. Ši aplinka integruoja kolektyvines, rutinines praktikas, kylančias iš socialinių normų ir kultūrinio palikimo¹³, pagal jas yra ugdomi vaikai, vėliau tampantys pilnais visuomenės nariais. Todėl visuomenės ideologija, pasaulėžiūra, būdas ir kiti svarbūs determinantai, kurie įtakoja istorinės tėkmės faktorius geriausiai atsispindi šeimoje. Šie determinantai visuomenėje susiformavo per tam tikrą laikotarpį, kuris nėra tolygus lyginant skirtingas visuomenes, tam tikros šeimos sistemos formos ištakos galėjo pasireikšti vienur Viduramžiais ar anksčiau, kitur - vėliau¹⁴. Reikia pabrėžti, kad kalbama tik apie šeimų sistemas, kurios dominavo visuomenėse iki industrinės revoliucijos laikų, istorškai, daug įvairių sistemų galėjo egzistuoti vienoje geografinėje zonoje, priklausomai nuo laiko. Industrinė revoliucija yra svarbiausias momentas, pradėjęs modernizaciją. Tai metas, kai dominavusios šeimos sistemos pradeda „irti“ ir skleisti joms būdingas vertybes. Pavyzdžiui, komunitarinėje šeimos sistemoje, kolektyvas/šeima buvo svarbesnis nei pavienis individas, apie individą tokiose visuomenėse didelės kalbos nebuvo. Irimą galima paaiškinti tuo, jog panaikinus luomų sistemą, išlaisvėjo taip vadinama „žmonių masė“, buvo judama link masių politikos, atsirado naujos gyvenimo formos, plito branduolio šeima, vyko įvairūs socialiniai pokyčiai¹⁵ ir „masės“ vertybės pradėjo dominuoti visuomenę, kai kur, kiti buvusių luomų atstovai buvo taip pat reikšmingi. Tai metas, kai pradėjo formotis atskiros ideologijos, kaip komunizmas, nacionalizmas, etnocentrizmas, fašizmas, taip pat ir judėjimai išsaugoti religiją, pasireiškę krikščioniškos demokratijos, krikščioniško respublikonizmo formomis. Todėl, dominuojanti šeimos sistema lemia skirtingų visuomenių, tautų vertybes modernizacijos periode. Patsai Emanuelis teigia, jog jis bando paaiškinti žmonių istoriją ne per filosofiją ar kokį kitą mokslą, bet tiesiog per šeimos sistemų modelį¹⁶. Ši teorija aprėpia ne tik E.

¹³ Vida Česnuitytė, „LIETUVOS ŠEIMA: SAMPRATOS IR PRAKTIKOS“, Doktoro disertacija, Socialiniai mokslai, sociologija (05 S), Vilnius, 2015, 79.

¹⁴ Gilles Durantona, Andrés Rodríguez-Poseb and Richard Sandall, „Family Types and the Persistence of Regional Disparities in Europe“, Bruges European Economic Research Papers, BEER paper vol. 10, 2007, 2.

¹⁵ „The Coming Crisis between Germany and the United States: The Cultural Divergence of Advanced Nations“, World Disorder Lecture Series - Emmanuel Todd, Tuesday, February 9, 2016. <<https://youtu.be/4yz4zUGlhK8>>

¹⁶ Emmanuel Todd, „Lineages of Modernity: A History of Humanity from the Stone Age to Homo Americanus“, Polity Press, 2019, 19.

Todd sukaupias tyrimų žinias, tačiau ir jo „mokytojų“ bei kitų prancūzų etnologų, istorikų veiklą, visi jie yra kilę iš „Annales“ istorinės prancūzų mokyklos, taip pat jaučiama įtaka ir iš Kembridžo istorinės antropologijos mokyklos, E.Todd teigia, jog šios dvi mokyklos jo studijų laiku buvo ganėtinai panašios¹⁷.

Europos atveju, knygoje *The Explanation of Ideology: Family Structures and Social Systems* (1985), E. Todd atranda 5 sistemas Europoje (**1. Absoliuti branduolio šeima 2. Egalitarinė branduolio šeima 3. Giminių šeima 4. Nepilna giminių šeima 5. Egzogamiška komunitarinė šeima**)¹⁸. Įvertinęs likusį pasaulį atranda dar tris (*endogeninę komunitarinę, anominę* („anomic“) ir *Afrikos* šeimos sistemas), nors galima teigti, kad jų yra ir daugiau, tačiau tai yra retos ir išimtinės atmainos šių aštuonių¹⁹ (pavyzdžiui Korsikoje egzistavo komunitarinė šeimos sistema, be stipraus tėvų autoriteto, o Pietų Portugalijoje dominavo komunitarinė šeima su paveldimumo teise teikiančia pirmenybę moterims)²⁰. Vėliau patikslino, jog **endogeninė komunitarinė šeima** yra būdinga ir Europoje, vadinasi mūsų kontinente yra šešios. Galima paminėti, jog vėlesniuose rašymuose E.Todd atranda dar ir pietų Indijos šeimų sistemą²¹, tad iš viso yra devynios sistemos pasaulyje. Pagrindiniai apibrėžimai yra pateikti, E.Todd knygoje, *L'invention de l'Europe* (1990), tačiau ši knyga nėra išversta į anglų kalbą. Tai yra dažnai pasikartojanti problema ieškant šio autoriaus minčių, todėl reikia pasiremti antriniais šaltiniais anglų kalba. Knygoje *L'invention de l'Europe* (1990) naudojamos sąvokos ir pritaikoma šeimų sistemos teorija yra gerai paaiškinta anglų kalba žurnaluose. Briugės Europos ekonominių tyrimų publikacijoje, „Beer paper“, 10(2) leidinyje, (vėliau perspausdinta „*Economic Geography*“ 85(1) leidinyje (27-43psl)), „*GeoJournal*“ 47 leidinyje (477-486), taip pat ir *Economic History of Developing Regions*, Volume 31, Issue 1 (10-46 psl), yra ir daugiau knygų bei straipsnių aptariančių E. Todd teoriją, tačiau remsiuosi šiais trimis antriniais šaltiniais pristatant šią, šeimos sistemų teoriją.

Minėto Beer žurnalo straipsnyje („*Family Types and the Persistence of Regional Disparities in Europe*“) į Todd teoriją žvelgiama iš ekonominės perspektyvos, kitame,

¹⁷ Ten pat, 28.

¹⁸ Virginie Mamadouh, „*A political-cultural map of Europe. Family structures and the origins of differences between national political cultures in the European Union*“, *GeoJournal* 47, Kluwer Academic Publishers, 1999, 480 - 481.

¹⁹ David I. Kertzer, „*The Explanation of Ideology: Family Structures and Social Systems. Emmanuel Todd, David Garrioch*“, *American Journal of Sociology* 93, no. 4 (Jan., 1988), 988-989.

²⁰ Virginie Mamadouh, „*A political-cultural map of Europe. Family structures and the origins of differences between national political cultures in the European Union*“, *GeoJournal* 47, Kluwer Academic Publishers, 1999, 481.

²¹ Emmanuel Todd, „*Lineages of Modernity: A History of Humanity from the Stone Age to Homo Americanus*“, Polity Press, 2019, 29.

GeoJournal politinio žurnalo straipsnyje („*A political-cultural map of Europe. Family structures and the origins of differences between national political cultures in the European Union*“) žvelgiama į Todd teoriją iš ideologinio-kultūrinio rėmo, O Economic History of Developing Regions žurnalo straipsnyje („*Testing Todd and Matching Murdock: Global Data on Historical Family Characteristics*“) tiesiog aptariama E.Todd teorija, jos perspektyvos ir problemos. Šie, bei kiti autoriai, tokie kaip Edward Kick (International Journal of Comparative Sociology 41(2):225-244) remiasi E.Todd modeliu ieškodami atsakymų kylančių skirtingose disciplinose. Tai parodo šios teorijos tarpdisciplininį galią.

E.Todd šeimos sistemos klasifikacija susideda iš dviejų atskirų dimensijų, kurios sudaro šeimos sistemą. Visų pirma, šis istorikas ir antropologas išskiria **vaikų ir tėvų santykį** šeimoje. Šiam tikslui pasiekti E.Todd tiria šeimų sandarą. Tai galima įsivaizduoti kaip autoritetą apibendrinančią ašį su dviem priešingais poliais, vienoje ašies pusėje yra *liberalus santykis*, kitoje *autoritetingas santykis*²². Liberalus santykis pasireiškia šeimoje, kurioje atžalos sulaukę arba beveik sulaukę pilnametystės palieka tėvų namus, todėl tampa nepriklausomais nuo tėvų autoriteto jaunystėje, kai liaudiškai sakant „visas gyvenimas dar prieš akis“. Todėl, jeigu šie jaunuoliai nori susituokti (labai dažnai gali ir laisvai pasirinkti su kuo), turi susirasti sau būstą, kad galėtų pasirūpinti savo naujai sukurta šeima, turi verstis savo įgūdžiais, norėdami rasti prasimaitinimo šaltinį. Autoritetingas santykis pasireiškia šeimoje, kurioje atžalos lieka priklausomi nuo tėvų valios net ir sulaukę pilnametystės, priešingai nei liberalioje šeimoje ir tai tęsiasi iki tada, kai tėvų ūkis atitenka atžalai(-oms). Tai pasireiškia tėvų ir jų vedusių vaikų sugyvenimu vienoje šeimoje, viename ūkyje, tai yra labai retas reiškinys liberalius santykius palaikančiose šeimose²³. Autoritetingas santykis vadinamas tokiu todėl, jog vaikai lieka priklausomi nuo tėvų valios didžią gyvenimo dalį, nuo vaikystės iki brandaus amžiaus ar ankstyvos senatvės, vadinasi jų autoritetas yra gerbiamas, tad pavyzdžiui, pagarba senoliams šiuo santykiu pasižyminčiose visuomenėse buvo ir yra didelė vertybė. Jaunuolių įpročiai ir gyvenimo būdas lieka priklausomi nuo praleisto ilgo gyvenimo su tėvais²⁴ ir šį santykį palaikančioje sistemoje nėra tikimasi jokio „išvadavimo“. Kai kuriose visuomenėse, tėvui mirus, vienas iš brolių perima autoriteto vietą, jam turi paklusti kiti broliai ir jų šeimos. Kitokia dinamika atsiranda liberaliu santykiu pasižyminčiose visuomenėse, čia tėvai linkę paruošti savo vaikus

²² Virginie Mamadouh, „*A political-cultural map of Europe. Family structures and the origins of differences between national political cultures in the European Union*“, GeoJournal 47, Kluwer Academic Publishers, 1999, 480.

²³ Gilles Durantona, Andrés Rodríguez-Poseb and Richard Sandall, „*Family Types and the Persistence of Regional Disparities in Europe*“, Bruges European Economic Research Papers, BEER paper vol. 10, 2007, 3

²⁴ Ten pat, 480.

nepriklausomam gyvenimui, atsižvelgiama į įgūdžių svarbą. Keičiantis kartoms, formuojasi kitokie santykiai kiekvienoje iš šių visuomenių, vienur iškyla individo svarba ir autonomija, kitur formuojasi kolektyvinis supratimas, tad šeima ir tauta tampa svarbiau nei individas²⁵.

Kita klasifikacijos dalis remiasi **santykiu ir pozicija tarp brolių ir seserų** šeimoje. Kaip ir pirmą dalį, šią taip pat galima paaiškinti įsivaizduojant ašį su dviem priešingais poliais. Vienoje ašies pusėje randasi *lygybės principas*, o kitoje – *nelygybės principas*²⁶. Vienas pagrindinių kintamųjų, norint įvertinti lygybės ir nelygybės lygį tarp brolių ir seserų yra turto palikimo klausimas²⁷. Lygybės principas vyrauja šeimose, kuriose tėvai vertina visas savo atžalas (arba bent berniukus) lygiai turto atžvilgiu, po jų mirties, turtas išdalinamas visiems po lygiai. Kartais pagrindinis turtas lieka vieno rankose, tačiau broliai ir toliau lieka gyventi su juo ir šis turi juos išlaikyti. Nelygybės principas vyrauja šeimose, kuriose tėvai yra linkę teikti pirmenybę vienam vaikui, tai dažniausiai būna vyriausias sūnus, pagal įstatymą arba paprotinę teisę, jam atitenka visas tėvų turtas. Absoliutaus branduolio šeimose nelygybės principas dažniausiai pasireiškia palikimo testamentu ir / arba paskutinės valios testamentu, kuris nusprendžia kuriam sūnui atiteks pagrindinis turtas (įskaitant ūkį). Todėl lygybė pasižyminčiose šeimose linkstama prie tolygaus turto paskirstymo arba pagrindinis turtas skiriamas vieno valdžion, tačiau visa šeimyna lieka gyventi kartu ir šis paveldėtojas turi išlaikyti kitus šeimos narius, priešingai situacija nelygybė pasižyminčioje šeimoje, čia vyriausiasis palikuonis arba tėvų paskirtas palikuonis gauna visą arba didžiausią dalį turto²⁸.

Atsiranda ir trečia, krikščioniškomis (išskyrus Rusiją) šalims nebūdinga dalis – santuoka tarp pusbrolių ir pusseserių, tarp tos pačios genties narių (endogamija), dažniausiai praktikuojama Islamą išpažįstančiose visuomenėse²⁹. Išskiriamos valstybės, kuriose praktikuojama ši tradicija ir kuriose ne. Krikščioniškai Europos visuomenei ši dalis nėra svarbi, čia remtasi Romos civiline teise, pagal kurią santuoką galima sudaryti asmenims atskirtais bent per keturias kartas, šią nuostatą perėmė ir Europos tuoktuvių institucijos vaidmenį užėmusi Katalikų bažnyčia. Būta ir laiko periodų, kai ši nuostata buvo sugriežtinama net iki 7 kartų. Kadangi ši praktika buvo nepraktikuojama Katalikiškoje Europoje, išskyrus tik išskirtinius atvejus, papirkimų dėka, tarp didikų, dėl praktiškos priežasties – mažo pasirinkimų rato potencialiems partneriams didikų

²⁵ Population Council, Population and Development Review, Vol. 24, No. 2 (Jun., 1998), 203-234.

²⁶ Virginie Mamadouh, „A political-cultural map of Europe. Family structures and the origins of differences between national political cultures in the European Union“, GeoJournal 47, Kluwer Academic Publishers, 1999, 480.

²⁷ Todd Emmanuel, „L'invention de l'Europe“, Paris, Ed. Seuil, 1990, 37-38.

²⁸ Economic Geography, Vol 85, Issue 1, 27.

²⁹ Auke Rijpma, „Testing Todd and Matching Murdock: Global Data on Historical Family Characteristics, Family Systems and Economic Development“, Volume 31, Issue 1, 20.

luome³⁰. E.Todd išskiria Rusiją kaip vienintelį kraujomaišos pavyzdį Europoje³¹. Todėl ši dalis nėra svarbi mūsų tyrimui, tačiau jeigu tyrimas apimtų daugiau nei Europą, tada šis kintamasis yra gana svarbus.

1.2 Šešios Europos šeimos sistemos

Todėl sudėjus šias dvi (komunitarinės šeimos atveju ir tris) dalis į vieną galime sudaryti atskiras šeimų sistemas, E. Todd atranda Europoje šias:

Absoliučiomis branduolio šeimomis (angl. „absolute nuclear families“) vadinamos tos šeimos, kurios pasižymi *liberaliu santykiu*, bet puoselėja *nelygybės principą* (teikia pirmenybę vienam palikuoniui kitų palikuonių sąskaita ir tai yra atspindėta paskutiniame valios testamente ir / arba palikimo testamente).

Egalitarinėmis branduolio šeimomis (angl. „egalitarian nuclear family“) laikomos *liberalius santykius* ir *lygybės principą* palaikančioms šeimomis.

Giminių šeimos (angl. „stem family“/„authoritarian“), pasižymi *autoritetingu santykiu* ir *nelygybės principu*, sūnus, kurie nėra turto paveldėtojai, dažniausiai turi palikti tėvų namus susituokus, tačiau santuokos yra vėlyvos dėl autoritetingo santykio.

Nepilna giminių šeima (angl. „incomplete stem family“), ši labai panaši į minėtąją giminių šeimą, tačiau skiriasi tik tuo, jog šiose visuomenėse lygybės principas buvo apibrėžtas įstatymais, tačiau praktiškai jais nesilaikyta.

Egzogamiška komunitarinė šeima (angl. „exogamous communitarian family“), šiai sistemai būdingas *autoritetingas santykis* ir *lygybės principas*. Tai yra gausios šeimos, su gana stipriu autoritetu (dažniausiai tėvo), sūnūs gali susituokus apgyvendinti savo žmonas po vienu stogu su savo tėvais ir kitais broliais bei seserimis (kelių kartų sugyvenimas), turtas ir namas po tėvų mirties yra išdalinamas visiems palikuoniams arba vienam, su sąlyga, kad šis išlaikys likusią šeimą, kuri lieka gyventi tame pačiame ūkyje³².

³⁰ Constance B. Bouchard, „Consanguinity and Noble Marriages in the Tenth and Eleventh Centuries“, Speculum, Vol. 56, No. 2 (April 1981), 269- 271.

³¹ Emmanuel Todd, „Lineages of Modernity: A History of Humanity from the Stone Age to Homo Americanus“, Polity Press, 2019, 30.

³² Gilles Durantona, Andrés Rodríguez-Poseb and Richard Sandall, „Family Types and the Persistence of Regional Disparities in Europe“, Bruges European Economic Research Papers, BEER paper vol. 10, 2007, 4-5.

Endogeninė komunitarinė šeima („endogamous communitarian family“) yra tokia pati kaip ir egzogamiška komunitarinė šeima, tačiau skiriasi tik vienu aspektu – galimos santuokos tarp brolių vaikų ir kitų giminių vyksta kraujomaiša³³. Šioms visuomenėms dažnai būdinga gentinis ar klaninis mąstymas.

	Lygybės principas	Nelygybės principas
Autoritetingas santykis (<u>Stiprus autoritetas</u>)	Egzogamiška/Endogeninė komunitarinė šeima	Giminių šeima (ir nepilna giminių šeima)
Liberalus santykis (<u>Silpnas autoritetas</u>)	Egalitarinė branduolio šeima	Absoliuti branduolio šeima

Sudaryta autoriaus. Šaltinis: Beer, Gilles Durantona, Andrés Rodríguez-Poseb and Richard Sandall, „Family Types and the Persistence of Regional Disparities in Europe“, Bruges European Economic Research Papers, BEER paper vol. 10, 2007, 5.

1.3 Modernizacija. Šeimos sistemų tęstinumas

Kalbant apie post-industrializacijos laikus, E.Todd laiko šias sistemas kaip istorinį kelią į modernizaciją, nes vertingos tik tos, kurios išgyveno iki modernizacijos proceso. Šeimos sistema yra istoriškai susiformavęs fenomenas ir visuomet veikęs žmones, tačiau reikia nepamiršti, kad atėjus modernizacijos laikotarpiui, vietos visuomenėje dominuojanti šeimos sistema pradeda maišytis su kita, branduolio tipo šeima, kol galiausiai šiandieną turime maišytas šeimas³⁴. Galiausiai pradėjo plisti ir dominuoti Anglo-Saksams būdinga absoliuti branduolio šeima, tokią dalį galima paaiškinti ekonominiu pagrindu, E.Todd pastebi šių visuomenių mažos šeimos ūkio svarbą ekonomikoje ir mobilią populiaciją. Visuomenėms išgyvenant industrinę revoliuciją, atsirado poreikis ekonomiškai mobilią populiacijai, t.y samdomų darbininkų rolei, todėl intensyvojo ir urbanizacija, o individualus ūkis (vienkiemis) buvo našesnis už išplėstinės šeimos

³³ Emmanuel Todd, „Lineages of Modernity: A History of Humanity from the Stone Age to Homo Americanus“, Polity Press, 2019, 30-31.

³⁴ "The Coming Crisis between Germany and the United States: The Cultural Divergence of Advanced Nations", World Disorder Lecture Series - Emmanuel Todd, Tuesday, February 9, 2016. <<https://youtu.be/4yz4zUGlhK8>>

ūkį. Galiausiai ir absoliutaus branduolio šeimos modelis žlugo pasirodžius tokioms ideologijoms kaip feminizmas³⁵.

Ant šios „senosios“ sistemos pagrindo ir jos skleidžiamo tam tikro požiūrio yra statomas modernus pasaulis. Vykstant modernizacijai, šios šeimos sistemos pradeda irti. E. Todd pastebi, jog šeimos sistemos išreiškia tam tikras vertybes, požiūrį, iš kurių formuojasi tam tikros ideologijos, jų interpretacija³⁶. Branduolio šeimos tipo sistema išlieka iki šaltojo karo, tačiau jų visuomenėse politika yra taip pat veikiamą išlaisvintos masės, todėl sistemos irimas nėra tiek svarbus kiek dominuojanti šeimos sistema. Visuomenės nėra linkusios savo kultūrinę evoliuciją pakeisti revoliucija, todėl tam tikri ryškūs bruožai ir toliau veikia visuomenių politiką bei ekonomiką, net šiandieną, kartais pasireikšdami sureikšmintomis formomis ir kultūriniu reakcionizmu. Anot Emanuelio, bruožai, kurie yra istoriškai tam tikro regiono šeimos tradicijų sistemos palikimai, išlieka ir nepersidengia³⁷. E. Todd pastaruoju metu daug kalba apie Europos Sąjungos veikimo formą, kuriam būdingi vokiečių giminių šeimos sistemos likučiai, mėgindamas įrodyti, kad Europos Sąjunga yra vokiečių vedamas politinis konstruktas, kuris atitinka Vokietijos interesus³⁸. Tarp skirtingų šių dienų valstybių galima rasti ir paralelių, pasirinkus dvi, iš pirmo žvilgsnio skirtingas valstybes, Japoniją ir Vokietiją aptinkame, jog abi pasižymi koordinuota rinkos ekonomika (angl. „coordinated market economies“), tai yra istorinė giminių šeimos pasekmė. Galiausiai, iš šios sąvokos plaukia teiginys, jog visuomenės negali visiškai supanašėti dėl savų unikalių istorinių aplinkybių ir kultūrinio palikimo. Pavyzdžiui, socialistinis mąstymas pasireiškia visuomenėse taip: Egalitarinėje branduolio šeimoje – anarcho-socializmu; Giminių šeimoje – socialine demokratija; Komunitarinėje šeimoje – komunizmu; Absoliučioje branduolio šeimoje – leiborizmu, kuris labai vargiai pasižymi kažkokiomis socializmo užuomazgomis³⁹.

Pavyzdžiui, E. Todd įvertinęs visus Europos regionus, gali teigti, jog ekonomiškai absoliuti branduolio šeimos sistema pirmąją ir pirmavo per paskutinius kelis šimtmečius. Todėl šį Todd teiginį mėgino patikrinti ekonomikos profesorių komanda iš Briugės Europos kolegijos, apžvelgdami į periodą nuo 1975 iki 2005 m. Europoje (naudodami EUROSTAT, ECHP ir kitus

³⁵ Tomas Gavelis, „Šeimos vertybės ir jų kaita: trijų kartų atstovų įžvalgos“, Magistro baigiamasis darbas, Lietuvos edukologijos universitetas, 2014, 4.

³⁶ Virginie Mamadouh, „A political-cultural map of Europe. Family structures and the origins of differences between national political cultures in the European Union“, GeoJournal 47, Kluwer Academic Publishers, 1999, 481.

³⁷ Tomas Gavelis, „Šeimos vertybės ir jų kaita: trijų kartų atstovų įžvalgos“, Magistro baigiamasis darbas, Lietuvos edukologijos universitetas, 2014, 4.

³⁸ „The Coming Crisis between Germany and the United States: The Cultural Divergence of Advanced Nations“, World Disorder Lecture Series - Emmanuel Todd, Tuesday, February 9, 2016. <<https://youtu.be/4yz4zUGlhK8>>

³⁹ Virginie Mamadouh, „A political-cultural map of Europe. Family structures and the origins of differences between national political cultures in the European Union“, GeoJournal 47, Kluwer Academic Publishers, 1999, 482.

duomenis). Gautas rezultatas patvirtino šio antropologo ir istoriko teiginį. Pastaruoju metu BVP augimas buvo labiausiai jaučiamas visuomenėse su absoliučios branduolio šeimos modeliu, apskritai šiose valstybėse buvo aukščiausias BVP lygis visoje Europoje ir tai įrodė, jog šeimos modeliai, kurie dominavo visuomenės, vis dar veikia šios dienos ekonominius rezultatus⁴⁰. Iš esmės tokį patį rezultatą gavo ir tyrėjai E.Kick, B.Davis, M.Lehtinen ir L. Wang,⁴¹ taip pat ir Jerg Gutmann, Stefan Voigt⁴² (tyrimų publikacijos pažymėtos išnašose).

Metodologija

Tyrimas remsis atvejo studija, tai yra tokia kokybinių tyrimų strategija, kai detalai yra nagrinėjamas vienas ar keli konkretūs atvejai, šiame darbe bus nagrinėjami du klausimai. Kokybinė strategija, anot Z.Norkaus, yra intensyvi, orientuota į gylį⁴³, apie šią strategiją daugelis iškilių filosofų, kaip Heinrichas Rikertas ar Vilhelmas Vildelbandas yra sakę, jog kokybinis tyrimas orientuojasi į ideografinį ar individualizuojantį pažinimą pavienių atvejų, šie atvejai yra reikšmingi tai visuomenei, kurioje gyvena pats istorikas, tyrėjas ir jo skaitytojai⁴⁴. Tikslas yra papildyti E.Todd šeimos tradicijų sistemų teoriją Lietuvos pavyzdžiu bei patikrinti jos poveikį politikai tarpukario Lietuvoje. Pagrindinis dėmesys bus skiriamas užsienio ir Lietuvos etnografams ir etnologams, istorikams bei įvairiems teoretikams.

Pirmas darbo planas yra išanalizuoti šių Lietuvos akademikų duomenis, ieškant atsakymo į šeimos sistemą sudarančius elementus: a) vaikų ir tėvų santykį šeimoje; b) santykį ir poziciją tarp brolių ir seserų šeimoje. Šiuo atveju, pasinaudota buvo antropologų: Rasos Račiūnaitės-Paužuolienės, Auksuolės Čepaitienės, Irmos Šidiškienės, Perkumienės Dalios, Brazienės Rūtos, Atkočiūnienės Vilmos, Angelės Vyšniauskaitės, Bronės Stundžienės, Dalios Marcinkevičienės, darbais. Įskaitant straipsnius, knygas ir mokslinius tyrimus. Šių darbų pagrindinis subjektas yra lietuviai valstietis XV – XX a. sandūroje arba bent pasireiškia kaip reikšmingas subjektas. Šiame tyrime taip pat bus pasinaudota išvadomis ir iš sociologės Giedrės Purveckienės, Panevėžio kraštotyros muziejaus direktoriaus Arūno Astramsko, ekonomisto Antano Poviliūno, filologo

⁴⁰ Economic Geography, Vol 85, Issue 1, p 23-47.

⁴¹ International Journal of Comparative Sociology Vol. 41, No. 2, 225–244.

⁴² Jerg Gutmann, Stefan Voigt, „Family Types and Political Development“, ILE Working Paper Series, No. 34, University of Hamburg, Institute of Law and Economics (ILE), 2020.

⁴³ Ten pat, 134.

⁴⁴ Zenonas Norkus, Vaidas Morkevičius, „Kokybinė lyginamoji analizė“, Lietuvos HSM duomenų archyvas (LiDA), Kaunas, 2011, 12.

Vinco Maciūno, humanitarinių mokslų daktarės Zitos Medišauskienės, Lietuvos Žemės Ūkio Universiteto lektorės Marytės Elenos Tarvydienės ir kitų.

Norint įvykdyti antrą tyrimo dalį, daugiau bus pasiremta užsienio teoretikų ir istorikų darbais. Pasirinktas tiriamas šeimos sistemų įtakos politikai pavyzdys yra A. Smetonos Lietuva, tikslas yra pademonstruoti kaip šeimos sistema veikė A. Smetonos režimo politinį orientyrą. Kadangi tyrimas apima modernizacijos laikotarpį, buvo ieškoma aiškaus modelio, paaiškinančio šeimos sistemų vertybių įsitvirtinimą politikoje, tad buvo pasirinktas A. Mamadouh politinių tradicijų modelis. Modernizacija yra keblė tema E. Todd teorijoje, todėl autorė sistemingai apdorojo skirtingus E. Todd darbus ir sudarė šį modelį. Šio modelio sudarymo paskirtis buvo aiškiai nurodyti kuria vertybine linkme politikoje krypsta skirtingos šeimos sistemos, požiūrius į ideologiją. Lietuvos istorikų, politologų, tyrėjų, tokių kaip Liudas Truska, Ingrida Jakubavičienė, Algirdas Grigavičius, Marius Kundrotas, Aldona Stalgienė darbai suteikė reikiamos informacijos apie tarpukario Lietuvos politinę mintį, istorinius faktus, esmines detales, norint paaiškinti A. Smetonos atvejį. Taip pat pagelbėjo ir užsienio autoriai, kurie vykdė tyrimus, lygindami E. Todd teoriją su empiriniais duomenimis. Fašizmo sąvoką paaiškino istorikas ir politikas teoretikas Griffin Roger, knygoje „The Nature of Fascism“.

Šeimos Sistema Lietuvoje

4.1 Etnografų ir etnologų tyrinėjimai Lietuvoje.

Lietuvių etnologų ir etnografų darbuose, kai tyrimo lauku yra pasirenkama lietuvių šeima, ar kiti tyrimo laukai susiję su lietuvių šeima (laikotarpyje nuo Liublino unijos iki Sovietų Sąjungos okupacijos), tyrėjai dažniausiai koncentruojasi į duomenis apie lietuvišką kaimą arba valstietišką gyvenimą. Tai duomenys, kurie sieja valstiečių šeimas, jų religines, santuokos, kasdienines ir kitas apeigas, būdą bei gyvenseną⁴⁵. Nors dabartinės Lietuvos Respublikos teritoriniame kontūre egzistavo ir kitos socialinės sferos - miestai, jie retai tampa tokio pobūdžio tyrimų taikiniu apimančiuose laikotarpiu nuo lietuviškos kalbos nunykimo šiose sferose iki XX a. Tokį etnografų ir etnologų pasirinkimą iliustruoja istorinis faktas, jog baudžiavos laikais visi luomai, išskyrus valstiečių luomą, buvo absoliučiai arba beveik absoliučiai dominuojami kitataučių. Miestai, dvarai buvo žydų, lenkų, rusų, vokiečių kultūriniai centrai⁴⁶. Nors terminas

⁴⁵ Rasa Račiūnaitė-Paužolienė, „Lietuvių šeima vertybių sankirtoje (XX a. – XXI a. pradžia)“, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2012, 18-20.

⁴⁶ Antanas Poviliūnas, „Žemės ūkis – Lietuvos kaimo gyvybingumo veiksnys“, Žemės ūkio mokslai, Vol 19, No 3 (2012), 5.

„lietuvis“ iki XX a. buvo dažnai siejamas su politiniu ar istoriniu priklausymu Lietuvos didžiajai kunigaikštystei, tai nebuvo terminas reiškęs etninį ar kultūrinį priklausymą lietuvių tautai. Galima išskirti tik Žemaitiją, kur radosi ir bajorų ir dvasininkų, kurie tapatinosi su lietuvių kultūra⁴⁷.

Pasak, humanitarinių mokslų daktarės, lietuvių etnologės, Auksuolės Čepaitienės, žemės ūkis yra pagrindinis verslas lėmęs lietuvių tautos būdą, kultūrinį savitumą, tai buvo kažkas daugiau nei tik pragyvenimo šaltinis⁴⁸, ji taip pat teigia, kad kaimas ir lietuvių etnografija yra tarsi sinonimai⁴⁹. O pasak žemės ūkio ekonomisto, VU profesoriaus, Antano Poviliūno, baudžiavinis kaimas buvo ta sfera, kuri išsaugojo lietuviybę, sukūrė išpūdingus papročius, kurie tapo besikuriančios lietuvių tautos pagrindu⁵⁰. Liaudies kultūra, kurią perėmė jaunoji lietuvių tauta, susiklostė kaime. Lietuviškas kaimas taip pat perėmė ir ankstesnes tradicijas, siekiančias dar pagonybės laikus. Todėl šis socialinis luomas įgauna ir kitą, kultūrinę prasmę. Tirti bajoriją nėra prasmės, anot Humanitarinių mokslų daktarės, Zitos Medišauskienės, net lietuvių tautai besikuriant, absoliuti dauguma Lietuvos bajorijos neigiamai sutiko lietuvių tautinį judėjimą ir sunkiai integravosi į visuomenę, tad valstybė sociokultūriškai buvo valstietiška⁵¹. Dėl tarpukario metu prasidėjusios urbanizacijos (o Sovietmečiu tapusios įprastu reiškiniu) tyrimai apie vėlesnę (XXa.) Lietuvos visuomenę krypta nuo kaimo į miestą, tuomet smarkiai pradėjo irti tradicijos, ši tendencija pasireiškė jau XIX a., lietuvių tauta išgyveno modernizacijos įtaką, plito kapitalistinis ūkis. Todėl remiantis pristatytomis prielaidomis, šis tyrimas bus pagrįstas studijomis ir tyrimais apie lietuvišką kaimą ir lietuvišką valstietiją XVI-XIX a., tai bus tyrimo duomenų pagrindas ieškant atsakymo į klausimą, kokia šeimos sistema buvo būdingai lietuvių tautai. Priežastis, kodėl būtent šis laikotarpis yra tiriamas, paprasta, tai etapas, kurio metu susiformavo tam tikra šeimos sistema tarp lietuvių tradiciją tęsiančios valstietijos. Atlikus šia užduotį, bus galima patikrinti kaip ši šeimos sistema veikė politiką tarpukario Lietuvoje.

4.2 Tėvų ir vaikų santykis šeimoje (autoriteto lygis)

Anksčiau minėjau, jog E.Todd šeimos sistema susideda iš dviejų dalių – vaikų ir tėvų santykio; santykiu ir pozicija tarp brolių ir seserų šeimoje. Tyrimą pradėsiu nuo pirmos dalies, tėvų ir vaikų santykio šeimoje. Norint surasti atsakymą į šį klausimą, reikėtų išsiaiškinti, koks

⁴⁷ Vincas Maciūnas, „Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje“, Vilnius, 1997.

⁴⁸ Auksuolė Čepaitienė, „Valstietiškoji kultūra, visuomenė ir laikas: besikeičiantis Lietuvos kaimas XX amžiuje“, Kaimo raidos kryptys žinių visuomenėje, Nr. 3(3), 2012, 46-48.

⁴⁹ Ten pat, 44.

⁵⁰ Antanas Poviliūnas, „Žemės ūkis – Lietuvos kaimo gyvybingumo veiksnys“, Žemės ūkio mokslai, Vol 19, No 3 (2012), 5.

⁵¹ Zita Medišauskienė, „Luomas, kuris suvokė savo likimą“, Darbai ir dienos, Nr. 28, 2001, 86.

santykis buvo būdingas šeimoje tarp lietuvių valstiečių: autoritetingas ar liberalus. Pasirinktas laikotarpis yra XVI-XIX a., kadangi tai atitinka feodalizmo raidos laikotarpį Lietuvos teritorijoje pradedant nuo Valakų reformos ir baigiant feodalizmo panaikinimu. Šiame tyrime nemėginsiu analizuoti atskirų laikotarpių ir jų metu įvykusių reformų pokytį ar karų poveikį, tačiau žvelgsiu į etnografų tyrimuose nutapytą bendrą vaizdą, lietuviško kaimo vystymosi kryptį ir atsižvelgsiu labiau į paprotinę teisę, kuri atitiko realius valstiečių santykius. Pats E. Todd pripažįsta, jog tai yra tendencijų apžvalga, tačiau šios tendencijos turi būti stiprios, aiškiai dominuojančios virš visų kitų. Ši tendencijų apžvalga atitinka didžios daugumos valstiečių gyvenimo praktikos realybę, jeigu gilintumėmės į kiekvieną detalę, atrastume kiekvienoje visuomenėje savitumų ir smulkių išimčių, kurios bet kokiems palyginimams užkirstų kelią. Reikėtų taip pat paminėti, jog apie lietuvių kalbama neatsižvelgiant regionų skirtumo, regionų skirtumai tyrimui problemos nesudaro, nes šeimos struktūros iš esmės nekeičia.

Šią apžvalgą reikėtų pradėti nuo vieno akivaizdžiausių aspektų, kuris Lietuvoje galiausiai ilgam tvirtai susaistė lietuvišką šeimą monogamiškais santykiais – krikščionybė⁵². Krikščionybė susaistė lietuvių valstietį su kitomis Europos visuomenėmis, atitolino ją nuo kitų. Jau aptardamas teoriją užsiminiau apie religiją, anot E. Todd, tai sistema palaikanti visuomenės normas ir socialinę struktūrą. Tad visoje Europoje (ir Lietuvoje), įvedus Krikščionybę, atsirado bažnyčios institutas, kuris reguliavo santuokas tarp individų. Bažnyčia pamažu visus jungtųjų reikalus perėmė į savo rankas, tai pažymėta net ir LDK statutuose (1529, 1566, 1588 m.), šiuose dokumentuose nurodytos jokios kitos, tik tikybinės jungtuvės⁵³. Iki-krikščioniškoje, pagoniškoje, Lietuvoje poligamija nebuvo retas reiškinys, o santuoka buvo patvirtinama civiline sutartimi⁵⁴. Krikščionybė įtvirtino kitokią, monogaminę, Lietuvos šeimos struktūrą, įtvirtinti agnatiniai (angl. „agnatic“) santykiai šeimoje, pasižymintys vyriškos lyties atstovo išaukštinimu paveldėjimo klausimu. E. Todd išskiria Krikščionybę kaip svarbų dėmenį formuojantį Europos kultūrinę ir socialinę dinamiką, Krikščionybės dėka, Europa atsirado kaip atskiras socialinis ir kultūrinis konstruktas⁵⁵. Ši institucija, be kita ko, užkirto kelią kraujomaišai, rusų valstiečiai liko vieninteli, pažymima išimtimi, anot E. Todd.

⁵² Irma Šidiškienė, „INSTITUCINĖS SANTUOKOS APEIGOS: SOCIALINĖS TVARKOS ĮTEISINIMAS LIETUVOJE XIX A. II PUSĖJE – XXI A. PRADŽIOJE“, LITUANISTICA, 2006, T. 68. Nr. 4, 86.

⁵³ Perkumienė Dalia, Brazienė Rūta, Atkočiūnienė Vilma, „Šeimos santykių reglamentavimo raida Lietuvos kaime“, Vagos: mokslo darbai. , 2004, Nr. 63 (16), 68.

⁵⁴ Ten pat, 68.

⁵⁵ Virginie Mamadouh, „A political-cultural map of Europe. Family structures and the origins of differences between national political cultures in the European Union“, GeoJournal 47, Kluwer Academic Publishers, 1999, 481.

Tačiau svarbesnį vaidmenį bažnyčia atliko įtvirtindama tradicinės šeimos naratyvą. Angelė Vyšniauskaitė teigia, jog pagonybės laikais, Lietuvoje šeimos pasižymėjo individualia atskirąja šeima, kuri labiau priminė branduolio tipo šeimą⁵⁶. Tai reiškia, jog krikščionybė prisidėjo stipriai prie šio pokyčio, kurį įtvirtino feodalizmas. Lietuvių antropologai pastebi, jog krikščioniškos vertybės net dar ir XX a. veikė Lietuvos visuomenę, ypač kaimiškose vietovėse, apskritai bažnyčios institucija vis dar užėmė „svieto“ moralės sergėtojos vaidmenį. Tai užtikrino stabilias visuomenės pažiūras į šeimą, gautas rezultatas yra visuomenė, kuri nepriėmė skirtingo požiūrio. Todėl etnologų darbuose bažnyčia dažnai užima svarbų vaidmenį. Vienas akivaizdžių pavyzdžių yra 1836 m. įvestas Carinės Rusijos įstatymas, pavedantis visus vedybinius reikalus išimtinai bažnytinėms įstaigoms. Jis Lietuvoje išliko iki 1940 m., nors civilinė santuoka buvo jau leistina Tarpukario Lietuvoje, o konstitucijoje buvo nurodytas sąžinės laisvę įtvirtinantis punktas, tačiau nebuvo jokios civilinės metrikacijos ir civilinę santuoką paversti į veikiantį mechanizmą nepavyko, registruota santuoka išliko išimtinė bažnyčios privilegija. Visa tai pasikeitė 1940 m., sovietams įvedus civilinės santuokos įstatymus, kurie pagaliau įtvirtino civilinės santuokos pagrindus⁵⁷.

Svarbiausias reiškinys nulėmęs valstiečių luomo struktūrą buvo feodalizmas. Tai terpė, kuri suformavo tam tikrus santykius tarp skirtingų socialinių klasių, teises tarp asmenų ir šeimos santykius. Valstietijos tyrimų klasiku laikomas Robertas Redfieldas sako, jog kalbą apie Europos valstietį galima pradėti nuo šiam regionui istorine prasme būdingų institucijų komplekso – feodalizmo,⁵⁸ tai socialinė tvarka pririšusi valstiečius prie žemės. Ši socialinė struktūra paveikė didžiąją dalį Europos, ne visos kontinento visuomenės buvo paveiktos feodalinės visuomenės modelio, pavyzdžiui, galima argumentuoti, jog Bizantijos Imperija, apėmusi Graikiją, įvairiomis epochomis ir aplinkinių slavų bei albanų žemes, neperėmė feodalizmo, tačiau turėjo savo Pronoia sistemą, kuri tik iš dalies buvo panaši į feodalizmą. Lietuvių tautai feodalizmas pasirodo svarbesnis nei daugybei kitų tautų, kaip išsiaiškinome anksčiau, lietuvių tauta yra kilus iš valstiečių luomo, kuris atsirado feodalinės santvarkos dėka, ir šio luomo palikimas – „valstietiškas mąstymas“, kuris dominavo modernios Lietuvos valstybės socio-kultūrinę sritį tarpukario laikotarpiu. Kaip minėjau, būtent kaimo aplinka išlaikė ir toliau formavo lietuvių tautai būdingus bruožus, kai kiti visuomenės sluoksniai buvo asimiliuoti į svetimų kultūrų gretas, nors

⁵⁶ Angelė Vyšniauskaitė, *„Lietuvių valstiečių šeimos turtiniai santykiai XIX a.-XX a. pirmaisiais dešimtmečiais“*, Iš lietuvių kultūros istorijos, vol. 1, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, 261.

⁵⁷ Irma Šidiškienė, *„INSTITUCINĖS SANTUOKOS APEIGOS: SOCIALINĖS TVARKOS ĮTEISINIMAS LIETUVOJE XIX A. II PUSĖJE – XXI A. PRADŽIOJE“*, LITUANISTICA, 2006, T. 68. Nr. 4, 86-87.

⁵⁸ Auksuolė Čepaitienė, *„Valstietiškoji kultūra, visuomenė ir laikas: besikeičiantis Lietuvos kaimas XX amžiuje“*, Kaimo raidos kryptys žinių visuomenėje, Nr. 3(3), 2012, 46.

jų vaidmuo visiškai neištirpo, tačiau, kaip Zita Medišauskienė teigia, kiti luomai turėjo integruotis į naują, lietuvišką visuomenę. Feodalizmo apžvalgą reikėtų pradėti nuo XVI a., kai įsigaliojo Valakų reforma ir galutinai įrėmino baudžiavą, laisvos žemės neliko, kiekvienas valstietis tapo priklausomas dvarui, neturėjo teisės keisti savo šeimininką, žemės ūkis valstiečiui tapo gyvenimo būdo sudėtine dalimi⁵⁹. Angelė Vyšniauskaitė šį laikotarpį vertindama iš Marksistinės perspektyvos, teigė, jog dvarininkai buvo suinteresuoti labiau išnaudoti valstiečio kiemą, jį paversti pajėgesniu⁶⁰. Iš tiesų, kiekvienas dvarininkas mėgino paversti ūkį kuo našesniu, tai reiškė valstiečių didesnę išnaudojimą, kol paaiškėjo, kad tai nėra efektyviausias būdas išspausti kuo daugiau resursų iš ūkio.

Lietuviška šeima susidarė tokiomis sąlygomis, veikiama krikščioniškų šeimos santykių ir feodalizmo. Tad natūraliai kyla klausimas, kokius šeimos santykius suformulavo tada krikščionybė ir feodalizmas? Anot etnografijos mokslų daktarės, Bronės Stundžienės, tiriant lietuvių valstietį, dar nuo ankstyvo XV a., pastebima, jog Lietuvoje radosi „išplėstinė šeima“, sudaryta iš kelių artimiausių giminaičių, dažniausiai sutuoktinių ir jų vedusių sūnų, kurie turėjo ir savo vaikų⁶¹. Tokį požiūrį patvirtina ir Giedrė Purvaneckienė, pasak jos, istoriškai žiūrinti, „tradicinė lietuvių šeima“ reiškė trijų kartų šeimą, kurią sudaro tėvai, jų vaikai ir jų vaikų vaikai⁶². Nors A. Vyšniauskaitė nesutiko su tokiu teiginiu. Anot jos, prieš feodalizmą, Lietuvoje paprastai dominavo individuali šeima, panaši į branduolio tipo šeimą, todėl nekomplikuojant tyrimo, laikotarpis prieš Valakų reformą yra ignoruojamas, tačiau autorė sutinka jog feodalizmas įgalino perėjimą prie taip vadinamos „draugės“ tipo šeimos, tai yra tik dar vienas išplėstinės šeimos pavadinimas⁶³. Įvertinus šiuos tyrimus pasidaro aišku - lietuvių šeima pasižymėjo sugyvenimu tarp atskirų kartų viename ūkyje, toks gyvenimo būdas buvo būdinga valstietijai iki pat XIX a. vidurio. Uždaras ir sėslus valstietiškas gyvenimas pavertė privatų kaimiečių pasaulį į uždarą kasdienybę, kaimo bendruomenė ištisomis kartomis gyveno toje pačioje vietoje ir

⁵⁹ Antanas Poviliūnas, „Žemės ūkis – Lietuvos kaimo gyvybingumo veiksnys“, Žemės ūkio mokslai, Vol 19, No 3 (2012), 4.

⁶⁰ Angelė Vyšniauskaitė, „Lietuvių valstiečių šeimos turtiniai santykiai XIX a.-XX a. pirmaisiais dešimtmečiais“, Iš lietuvių kultūros istorijos, vol. 1, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, 261.

⁶¹ Bronė Stundžienė, „Šeimos naratyvas dainose: ritualo atodangos ir kintančių kontekstų reikšmė“, Tautosakos darbai, Nr. 51, 2016, 143.

⁶² G. Purvaneckienė. „Kas tai yra tradicinė šeima?“, Delfi, 2011 m. spalio 24 d.

<https://www.delfi.lt/news/ringas/politics/gpurvaneckiene-kas-tai-yra-tradicine-seima.d?id=51029735> [Žiūrėta 2020-03-21]

⁶³ Angelė Vyšniauskaitė, „Lietuvių valstiečių šeimos turtiniai santykiai XIX a.-XX a. pirmaisiais dešimtmečiais“, Iš lietuvių kultūros istorijos, vol. 1, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, 260-261,

bendravo su tais pačiais kaimynais⁶⁴. Angelė Vyšniauskaitė rašydama apie valstiečių turtinius santykius XIX-XX a., teigia, jog dar XX a., pradžioje pasitaikydavo Lietuvoje kelių kartų šeimų (tėvai, jų vedę vaikai). Autorė pateikia archetypišką tokios šeimos pavyzdį, pasiremddama 1930 m., dabartinės Baltarusijos teritorijoje, Breslaujos rajono, to meto lietuviškais kaimais: 12-15 asmenų šeima, tėvui esant gyvam, 3-4 vedę ir sukūrę savo šeimas sūnūs gyveno viename name, netgi drauge maitindavosi⁶⁵.

Pasiremsiu dviejų ekspertų išvadomis, kalbant apie tėvų autoritetą šeimoje. Panevėžio kraštotyros muziejaus vadovas, Arūnas Astramskis teigia, jog pagal paprotinę teisę, šeimos galva buvo vyriškis, paprastai jis buvo ir visos šeimos turto savininkas, valdė visą ūkio biudžetą, jokie turto pardavimai, išnuomavimai, dovanojimai ar koks kitas turto disponavimas negalėjo įvykti be jo pritarimo. Nors pagal Rusijos įstatymus (kalbama apie XIX a.), visas ūkio turtas priklausė šeimai (tai atitiko rusų paprotinę teisę), tačiau Lietuvoje paprotinė teisė buvo kitokia. Visi šeimos nariai privalėjo klausyti ir vykdyti šeimos galvos nurodymus⁶⁶. Tokiam teisių pasiskirstymui šeimoje pritaria ir A. Vyšniauskaitė, pasak jos, kiemo galva buvo ir faktiškas ūkio savininkas, pagal paprotinę teisę, tai leido jam pilnai tvarkyti šeimos ūkio reikalus. Šeimos nariai gerbė tėvo autoritetą, ūkyje egzistavo tam tikras pavaldumas ūkio galvai, net ir ištekėjusių šeimos narių tarpe, įskaitant jų atsivestas žmonas, rečiau ir atsivestus vyrus (tai įvykdavo tik tuo atveju, jeigu šeima neturėjo sūnaus ir leido marčiai atsivesti jaunikį į savo namus, tradiciškai marčia turėjo persikraustyti pas savo jaunikį)⁶⁷. Be tėvų palaimos jaunesniosios nesituokdavo, o jaunuoliai galėjo, tačiau pasitaikydavo intervencijų, bet tik tuo atveju, jei sūnus išsirinkdavo nelygiavertę partnerę turto atžvilgiu, nes santuoka siedavo ir bendrą ūkio ateitį, jaunikio žmona palikdama tėvų šeimą gaudavo kraitį, o jos dydis priklausė nuo šios šeimos turto⁶⁸. Tėvų valdžia pasibaigdavo tik tada, kai vaikai palikdavo tėvų ūkį⁶⁹.

Todėl įvertinus XV-XIX a. laikotarpį, lietuviškų šeimų tarpe aiškiai išryškėja autoritetinis principas. Tai įrodo sėslus valstiečio gyvenimas, kurio sąlygomis atsirado išplėstinė šeima, kelių

⁶⁴ Dalia Marcinkevičienė, „Lietuvių šeimos ideologijos: nuo XIX a. tradicijos ir nacionalizmo iki sovietinės šeimos politikos 1944–1970 m.“, Vilnius, 2009, 12,

⁶⁵ Angelė Vyšniauskaitė, „Lietuvių valstiečių šeimos turtiniai santykiai XIX a.-XX a. pirmaisiais dešimtmečiais“, Iš lietuvių kultūros istorijos, vol. 1, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, 260-261.

⁶⁶ Arūnas Astramskas, „Ramygalos parapija ir valsčius XIX amžiuje“, Ramygala, Lietuvos valsčiai, 33-oji serija, leidykla: Versmė, 2016, 2016, 19.

⁶⁷ Angelė Vyšniauskaitė, „Lietuvių valstiečių šeimos turtiniai santykiai XIX a.-XX a. pirmaisiais dešimtmečiais“, Iš lietuvių kultūros istorijos, vol. 1, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, 263.

⁶⁸ Perkumienė Dalia, Brazienė Rūta, Atkočiūnienė Vilma, „Šeimos santykių reglamentavimo raida Lietuvos kaime“, Vagos: mokslo darbai, 2004, Nr. 63 (16), 69.

⁶⁹ Ten pat, 70.

kartų sugyvenimas bendrame ūkyje, priklausymas nuo tėvo. Tačiau judant arčiau XX a., šios tendencijos pradėjo greitai eiti iš mados keičiantis ekonominėms sąlygoms, atsirandant kapitalistiniui ūkiui. Sunku yra apibrėžti tam tikrą aiškią datą, kada lietuvišką kaimą galima jau nebelaikyti išplėstinės šeimos tęsėja, yra autorių teigiančių, kad jau ankstyvą XIX a. lietuviškuose kaimuose pradėjo dominuoti taip vadinama mažoji šeima, susidedanti iš tėvų ir jų vaikų⁷⁰, kuri galiausiai XIX viduryje tapo dominuojanti šeimos forma⁷¹. Baudžiavos panaikinimas ypač paspartino šį pokytį, kaip Angelė Vyšniauskaitė teigia, valstiečiams pradėjus intensyviau ūkininkauti, ši senoji tvarka tapo ekonominiu stabdžiu ir šeimos pradėjo skaldytis į mažesnius vienetus, steigti savo ūkis⁷². Vadinasi XIX a., galima laikyti jau pereinamuoju laikotarpiu, į modernią visuomenę.

4.3 Santykis ir pozicija tarp brolių ir seserų šeimoje (turto išdalinimas)

Galiausiai atskleidus santykį tarp tėvų ir jų vaikų, galima pereiti prie paskutinio, Europos kontekste svarbaus punkto – santykio tarp brolių ir seserų šeimoje. Atsakę į klausimą kaip buvo išdalinamas valstiečio turtas mirus turto valdytojui, tėvui, sužinosime koks šeimos modelis dominavo tarp lietuviškos valstietijos, vėliau – lietuvių tautos.

Atsakymo į šį klausimą taip pat reikia ieškoti feodalizme. Pririšus valstiečius prie žemės, anot A. Vyšniauskaitės, atsirado reikalavimai vienam ūkiui išlaikyti tam tikrą skaičių darbininkų, kad šis būtų kuo efektyviau išnaudojamas. Vadinasi ir paveldėjimo sistema turėjo atitikti šiuos reikalavimus. Šiam efektyvumui pasiekti, atsirado būtinumas viename ūkyje palaikyti didesnę skaičių darbininkų, todėl neabejotinai šeima virto išplėstine⁷³. Laurynas Giedrimas pastebi, jog dauguma Lietuvos valstiečių gyveno labai sėslų gyvenimą dar XVIII a. ir cituoja lenkų istorijos profesoriaus, Mikalojaus Šoltyžeko (lenk „Mikołaj Szołtysek“), padarytą išvadą, jog XVIII a., dauguma valstiečių ATR gyveno kartu su giminaičiais, kartais ir su tolimais giminaičiais, todėl dominavo išsiplėtusi šeima⁷⁴. Nors pagal E. Todd, Lenkijoje dominavo absoliutaus branduolio šeima. XIX a. atgabeno pokytį, šeimos pradėjo išsiskirstyti, Carinei valdžia įsitvirtinus, trumpam buvo bandyta sutrukdyti šiam socialiniam pokyčiui.

⁷⁰ Arūnas Astramskas, „*Ramygalos parapija ir valsčius XIX amžiuje*“, Ramygala, Lietuvos valsčiai, 33-oji serija, leidykla: Versmė, 2016, 19.

⁷¹ Ten pat.

⁷² Angelė Vyšniauskaitė, „*Lietuvių valstiečių šeimos turtiniai santykiai XIX a.-XX a. pirmaisiais dešimtmečiais*“, Iš lietuvių kultūros istorijos, vol. 1, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, 263

⁷³ Ten pat, 261-264.

⁷⁴ Laurynas Giedrimas, „*Užvenčio parapijos bajorų ir valstiečių namų ūkis 1836–1861 metais*“, LITUANISTICA. 2020. T. 66. Nr. 1(119), 17.

Tad A. Vyšniauskaitė pažymi, laikotarpis iki XIX a. pradžios yra išplėstinės, kelių kartų šeimos, laikotarpis. Pagal paprotį, tėvai prieš mirtį arba nepajėgdami atlikti šeimos galvos pareigų palikdavo savo ūkį vaikams, paprastai sūnams⁷⁵. Tai reiškė, jog ūkis buvo paskirtas sūnams, o jeigu jų nebuvo, dukroms. Kitas paprotys diktavo, kad ūkyje turėjo atsirasti šeimos galva, jau minėta, kad tokiu dažniausiai buvo paskirtas vyriausias sūnus, jeigu sūnus buvo nepilnametis, šią poziciją laikinai užėmė našlė motina arba vyriausia sesuo, tačiau pasitaikydavo, kad ir šeima neturėjo sūnaus, tai reiškė, jog šeimos galva tapdavo užkury (vyras, kuris vedamas eina gyventi į žmonos ūkį)⁷⁶, arba ūkis atitekdavo bajorui⁷⁷, tai atsispiria į feodalinę pirmagimio vyro kaip paveldėtojo (angl. „primogeniture“) tradiciją. Marytė Elena Tarvydienė, teigė, kad paprotys nuo XVI a. nepakito, mirus tėvui, pagal paveldėjimo teises, ūkis atitekdavo sūnams, vienas iš jų tapdavo šeimos galva, o jeigu šis numirė, šią pareigą paveldėjo kitas sūnus⁷⁸. Tokia paveldėjimo tradicija nereiškia, jog kiti sūnūs yra išgijami gyventi kitur, A. Astramskas pažymi, jog tas, kuris tapo šeimos galva, turėjo išlaikyti savo brolius, našlę motiną ir dukteris⁷⁹. Būtent pasitelkus šiuo aspektu galima atskirti lygybės principas nuo nelygybės. Tipinėse giminių šeimose, sūnūs nusprendę susituokti paprastai turėjo pasitraukti iš ūkio, tarp lietuvių šeimų tokio reikalavimo nebuvo. Tačiau valstiečių perkėlimai, palivarkinis ūkis, įvairios reformos leido ūkiui nepersipildyti⁸⁰.

Jau XVIII a. pabaigoje pastebėti palivarkinio ūkio trūkumai, ūkis nebebuvo ekonomiškai paklausus, todėl dar ATR laikais kai kurie bajorai polivarkuose mėgino išbandyti įvairias reformas, kurios vienaip ar kitaip didino valstiečio laisves, galima pateikti visiems gerai žinomą P. K. Bžostovskio Paulavos Respublikos pavyzdį⁸¹. Įprastai XVIII a. laikomas nusivylimu baudžiaviniu ūkiu metas, todėl tuomet atsirado ir pirmosios kapitalistinio ūkio užuomazgos. Atėjus Carinei valdžiai, imta griežtinti valstiečių prievoles, taip feodalizmas buvo palaikomas dar gyvu. Baudžiavos panaikinimo išvakarėse, siekis išsiskirstyti susituokusiomis poroms į atskirus ūkius tik paspartėjo, šis procesas sunaikino išplėstinės šeimos ūkį. Jau XIX a. nebuvo retas

⁷⁵ Angelė Vyšniauskaitė, *„Lietuvių valstiečių šeimos turtiniai santykiai XIX a.-XX a. pirmaisiais dešimtmečiais“*, Iš lietuvių kultūros istorijos, vol. 1, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, 263.

⁷⁶ Arūnas Astramskas, *„Ramygalos parapija ir valsčius XIX amžiuje“*, Ramygala, Lietuvos valsčiai, 33-oji serija, leidykla: Versmė, 2016, 19.

⁷⁷ Marytė Elena Tarvydienė, *„Žemėtvarkos Pagrindai. Mokomoji knyga“*, Lietuvos Žemės ūkio Universitetas, Kaunas, 2008, 61.

⁷⁸ Ten pat.

⁷⁹ Arūnas Astramskas, *„Ramygalos parapija ir valsčius XIX amžiuje“*, Ramygala, Lietuvos valsčiai, 33-oji serija, leidykla: Versmė, 2016, 19.

⁸⁰ Marytė Elena Tarvydienė, *„Žemėtvarkos Pagrindai. Mokomoji knyga“*, Lietuvos Žemės ūkio Universitetas, Kaunas, 2008, 61-72.

⁸¹ Ten pat, 70.

reiškinys pamatyti, kai po tėvo mirties brolių šeimos pradeda skirstytis ir statosi sau atskirus gyvenamuosius namus, išplėstinė šeima susiskaldė į smulkesnius vienetus, taip galiausiai įsitvirtino kapitalistinis ūkis Lietuvoje⁸².

4.4 Lietuviams būdinga šeimos sistema

Įvertinus XVI-XIX a. lietuvių valstiečių šeimas, pagal vaikų ir tėvų santykį; santykį ir poziciją tarp brolių ir seserų šeimoje, pasidaro aišku, jog lietuvių šeimoms buvo būdingas autoritetingas santykis ir lygybės principas, pagal E.Todd šeimos sistemų teoriją, tai yra tipiška egzogamiška komunitarinė šeima.

Politinė potekstė

5.1 Modernizacijos poveikis politikai

Šioje dalyje pamėginsiu paaiškinti, kodėl tarpukario Lietuvoje, 1926 m., valdžią perėmus autoritarinio režimo rėmėjams, kuriant A. Smetonos režimą, buvo pasekta fašistinės Italijos pavyzdžiu. Visų pirma, norint nagrinėti politines prielaidas, lėmusias tokią politiką, reikia atskirti du istorinius etapus – modernią visuomenę nuo tradicinės visuomenės. Autorius teigia, jog visuomenei įžengiant į modernią „erą“, neišvengiamai keičiasi šeimos organizavimosi forma, todėl yrant šeimos sistemoms į visuomenę išsilieja tam tikros vertybės. Todėl dar 1985 m., knygoje „*The Explanation of Ideology*“, ir 1990 m, išėjusioje knygoje, „*L'invention de l'Europe*“, E.Todd plačiai svarstė apie ideologijas ir kaip jos siejasi su tam tikromis šeimos sistemomis, dažniausiai E.Todd savo teoriją taiko norėdamas paaiškinti tam tikrus politinius klausimus. Autorius mėgina atsakyti, kodėl vienos visuomenės natūraliai gravitavo link liberalizmo, o kitos link autoritarizmo arba komunizmo⁸³. Anot jo, požiūris į ideologiją keičiasi priklausomai nuo dominavusios šeimos sistemos, skirtinga šeimos organizacija atitinkamai lemia ir skirtingas vertybes, kurios lemia skirtingą požiūrį į ideologiją.

Šį skirtumą galime pamatuoti žvelgdami į kaip skirtingos visuomenės vertina autoritetą. Autoritetingu santykiu pasižyminti šeima yra linkus priimti sprendimus „iš viršaus“ (pasikliaujama labiau autoritetu), kai liberaliu santykiu pasižyminti šeima palaiko pokytį „iš apačios“ (pasikliaujama labiau pavieniais individais, individų grupėmis). Lygiai taip pat svarbi

⁸² Angelė Vyšniauskaitė, „*Lietuvių valstiečių šeimos turtiniai santykiai XIX a.-XX a. pirmaisiais dešimtmečiais*“, Iš lietuvių kultūros istorijos, vol. 1, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, 260-262.

⁸³ Jerg Gutmann, Stefan Voigt, „*Family Types and Political Development*“, ILE Working Paper Series, No. 34, University of Hamburg, Institute of Law and Economics (ILE), 2020, 8.

yra ir kitą sistemą sudarančios dalis – santykis tarp vaikų šeimoje (turto (ne)lygybės klausimas). Egalitarinės branduolio šeimose lygybės principas ir liberalus santykis pasireiškia siekiu radikaliai perorganizuoti socialinę tvarką, kai absoliutaus branduolio šeimos atsotovai manytų, jog tai yra per radikalų⁸⁴, šis požiūris gerai iliustruotas Didžiosios Britanijos airių kilmės politiko ir filosofo Edmundo Berko (angl. „Edmund Burke“) refleksijose apie prancūzų revoliuciją. Šalies dalyje, kur įvyko prancūzų revoliucija vyravo egalitarinė branduolio šeimos sistema. Abi sistemos palankiai žiūri į individualizmą, kadangi vaikai tapdavo nepriklausomi nuo tėvų anskti ir turėjo patys rūpintis savo ateitimi, o tai kartu veda ir prie bendrai aukštesnės tolerancijos kitų individų priešaky. Giminių šeimose atsiranda nelygybė tarp brolių, kuri atsikartoja didesniu polinkiu, pavyzdžiui, į rasizmą. Komunitarinėse šeimose dominuojant šeimų sugyvenimui atsiranda didžiausia preferencija „savam“ nei „kitam“⁸⁵. Tad atsiranda tam tikri šablonai politikoje - santykis tarp autoriteto ir individo yra tiesiog refleksija santykio tarp tėvų ir vaikų. Šių dienų pasaulyje, šeimos sistemos poveikis yra mažiau pastebimas, tačiau išlieka⁸⁶. Religijos įtaka, ypač protestantizmo, taip pat yra verta dėmesio, pastebima, jog protestantizmas pabrėžė egalitarizmą, įtakojo „masių“ apšvietą. Vienas iškiliausių mokslo asmenybių, Maksas Vėberis, dar 1905 m. plačiai aprašė protestantišką etiką ir jos poveikį vakarietišškai visuomenei⁸⁷.

5.2 Virginie Mamahoud modelis

Vis dėlto, norint pritaikyti E.Todd teoriją politikoje nėra taip paprasta. A.Mamadouh pabrėžia tai, teigdamą, jog nėra taip paprasta pasakyti, koku keliu visuomenė yra pasiryžusi žengti, todėl lengviau yra pasakyti kurio kelio ji nepasirinktų, kokių principų atsisakytų. Egalitarinė branduolio sistema pasižymi hierarchijos atmetimu, o absoliuti branduolio šeima egalitarizmo atmetimu, kai abi, tiek giminių, tiek komunitarinė šeimos sistema, atmeta individualizmą. E.Todd taip pat neatsižvelgia į šalių geopolitinę situaciją ir skiria didžiausią dėmesį tik kartinams šalių nacionaliniams charakteriams, galiausiai, dauguma apmąstymų ir tyrimų yra išmėtyta per kelis jo darbus⁸⁸. Todėl A. Mamadouh visa tai sutvarko, apibendrina E.Todd teoriją ir pateikia kelių šalių politinių kultūrų žemėlapi. Įvertinos autorės modelį, pasidaro

⁸⁴ Virginie Mamadouh, „A political-cultural map of Europe. Family structures and the origins of differences between national political cultures in the European Union“, GeoJournal 47, Kluwer Academic Publishers, 1999, 482.

⁸⁵ Jerg Gutmann, Stefan Voigt, Family Types and Political Development, ILE Working Paper Series, No. 34, University of Hamburg, Institute of Law and Economics (ILE), 2020, 14.

⁸⁶ „The Coming Crisis between Germany and the United States: The Cultural Divergence of Advanced Nations“, World Disorder Lecture Series - Emmanuel Todd, Tuesday, February 9, 2016. <<https://youtu.be/4yz4zUGlhK8>>

⁸⁷ Selin Dilli, „The Roots of Persistent Global Gaps in Democracy: Making the Family Count“ (unpub. Paper, Utrecht University Seminar Ser.2013), 10.

⁸⁸ Virginie Mamadouh, „A political-cultural map of Europe. Family structures and the origins of differences between national political cultures in the European Union“, GeoJournal 47, Kluwer Academic Publishers, 1999, 483.

aišku, kad politinė kultūra buvo paveikta šeimos sistemos, bet šeimos sistema nėra tokia visagalė jėga, vedanti valstybę vienu keliu, verčiau veikia kaip kelrodė, kuri prioretizuoja tam tikrą požiūrį, žeminą kitą.

Valstybė	Politinė kultūra	Šeimos sistema(-os)
Didžioji Britanija	Verslumas	Absoliuti branduolio/giminių
Švedija	Moralizmas	Giminių
Suomija		Komunitarinė/giminių
Danija		Absoliuti branduolio/giminių
Olandija		Absoliuti branduolio/giminių
Vokietija		Giminių
Belgija	Tradicionalizmas/	Giminių
Austrija	klientelizmas	Giminių
Airija		Giminių
Prancūzija	Obstrukcinė/	Egalitarinė branduolio/giminių/absoliuti branduolio/komunitarinė
Italija	tradicionalizmas	Egalitarinė branduolio/komunitarinė/giminių
Ispanija	Obstrukcinė/	Egalitarinė branduolio/giminių/komunitarinė
Portugalija	tradicionalizmas	Egalitarinė branduolio/giminių/komunitarinė

Sudaryta autoriaus. Šaltinis: Virginie Mamadouh, „A political-cultural map of Europe. Family structures and the origins of differences between national political cultures in the European Union“, GeoJournal 47, Kluwer Academic Publishers, 1999, 484.

Šeimos sistemos atitinkamoje valstybėje išdėstytos nuo didžiausios iki mažiausios pagal populiacijos apimtį (pvz. Suomijoje dominavo komunitarė šeimos sistema, po to seka giminių šeima), kai kuriose dominavo tik vieną šeimos sistema. Politinė kultūrą taip pat išdėstyta pagal tą pačią logiką.

Lentelėje galime pastebėti tam tikras tendencijas. Anot A.Mamadouh, giminių, komunitarinė ir absoliuti branduolio šeimos yra linkusios į moralistinę ir tradicionalistinę politinę kultūrą, kai egalitarinė branduolio šeima į obstrukcinę (ji atsiranda maišantis individualizmui ir egalitarizmui, tai nėra stabilus aljansas politikoje). Giminių šeimoje atsiranda hierarchijos ir egalitarizmo samplaika (Vokietija, Švedija), tačiau kitur, tik hierarchija ir tradicija dominuoja politinę kultūrą, čia A.Mamadouh pasitelkia skirtingų religijos atšakų įtaka norint paaiškinti šį

skirtumą⁸⁹, Vokietija (išskyrus kai kuriuos regionus) ir Švedija yra protestantiškos valstybės (individualizmo įtaka), kai Belgija, Austrija ir Airija katalikiškos. Didžiosios Britanijos atveju, absoliuti branduolio šeima susidūrė su individualizmo ir silpna hierarchijos samplaika (nelygybės principas), ši šeimos sistema neatsisako autoriteto (vis dėlto jis nėra tiek iškeliamas), tačiau atsisako egalitarizmo, o antroji, pagal paplitimą, giminių šeimos sistema, besimaišant su absoliučia branduolio šeima, autorės teigimu, vedė prie verslo kultūros⁹⁰. Galiausiai, autorė pastebi giminių šeimos įtaką ir Danijoje ir Olandijoje, nors šiose dominavo absoliuti giminių šeima, jau iš Didžiosios Britanijos pavyzdžio matome, absoliuti branduolio šeima neprieštarauja hierarchijai. O Suomija pateikiama kaip dar vienas šeimos sistemų samplaikos pavyzdys, čia Švedijos įtaka paliko savo žymę, todėl komunitarinė šeima pasireiškė autoriteto aukštinimu ir buvo paveikta individualizmo (Švedijos liuteronybės). Likusi, egalitarinė branduolio šeimos sistema susiduria su taip autorės vadinama „obstrukcine“ (angl. „obstructive“) politika, kuri nėra stabili, nes egalitarizmas ir individualizmas galiausiai pereina į konfliktą. Tipinis šio konflikto pavyzdys yra kova tarp rezultatų/sąlygų lygybės (angl. „equality of outcome“) ir galimybių lygybės (angl. „equality of opportunity“), galiausiai tokią nestabilią politinę tradiciją įveikia klientelistinė arba tradicionalistinė politika ir fatalizmas⁹¹.

Šeimos tipas	Pagr. vertybės persiduodančios į ideologijos sistemą	Ideologijos		
		Socializmas	Nacionalizmas	Reakcinė religinė ideologija
Egalitarinė branduolio	Laisvė + lygybė	Anarcho- socializmas	Liberalus militarizmas	Krikščioniškas republikonizmas
Absoliuti branduolio	Laisvė	Leiborizmas (jokio socializmo)	Liberalus izoliacionizmas	-
Giminių	Autoritetas + nelygybė	Social-demokrarija	Etnocentrizmas	Krikščioniška demokratija
Komunitarinė	Autoritetas + lygybė	Komunizmas		-
		Fašizmas		

Sudaryta autoriaus. Šaltinis: Virginie Mamadouh, "A political-cultural map of Europe. Family structures and the origins of differences between national political cultures in the European Union", GeoJournal 47, Kluwer Academic Publishers, 1999, 482.

⁸⁹ Virginie Mamadouh, „A political-cultural map of Europe. Family structures and the origins of differences between national political cultures in the European Union“, GeoJournal 47, Kluwer Academic Publishers, 1999, 483.

⁹⁰ Ten pat.

⁹¹ Ten pat, 484.

Galima vesti išvadą, jog šeimos sistemos gali persidengti ir bendrai veikti šalies išsivystymą, ir viena, ir kita sistemos išskiria tam tikrą požiūrį, kuris nulemia šalies politinę dinamiką. Šis pavyzdys iliustruoja sunkumus norint pritaikyti E.Todd šeimos tradicijų sistemų teoriją politikoje. Vis dėlto, kartu ir pademonstruoja kaip galima būtų pasinaudoti E.Todd teorija. Kalbant apie Lietuvą, gali būti kad jos politika buvo taip pat paveikta kitos šeimos sistemos, tačiau šiame darbe tiriama tik dominuojanti šeimos sistema. Klausimas kiek turėjo poveikio skirtingos, mažiau paplitusios šeimos sistemos, jei tokios buvo, paliekamas kitiems tyrimams.

5.3 A.Smetonos Lietuva

Norint tirti tarpukario Lietuvą, reikia iš pradžių suvokti, kad tai buvo naujai sukurta valstybė. Todėl viltys nueiti progresyviu ir daug žadančiu demokratijos keliu buvo aukštos, tačiau tai nebuvo lemta ir 1926 m., gruodžio 17 d., šis eksperimentas užsibaigė. Tačiau kodėl būtent taip įvyko, o ne kitaip? Kai kurie kaltina mažą valstietiškos tautos pilietinį išprusimą⁹², bet ne viena Lietuva susidūrė su tokia lemtimi. Komunitarinė šeima (ar tai būtų endogeninė ar egzogamiška) susideda iš lygybės principo ir autoritetingo santykio, vadinasi, šiam šeimos modeliui skylant, į visuomenę išsiliejo du, žmonių vertybes determinavę, principai: autoritarizmas ir egalitarizmas. Dar Aristotelis teigė, jog šeimos organizavimas, pareigos šeimoje, lemia (dažnai netiesiogiai), socialines visuomenės formas, visa tai ypač matosi vyriausybėje⁹³. Todėl, jeigu šeimoje egzistuojančios normos ir taisyklės nesutaria su demokratijos idėja, tada visuomenė šios idėjos ir nepalaikys⁹⁴. Lietuvoje buvo aiškus autoritetingo santykio palikimas. Ekonomikos istorikė, Selin Dilli, įvykdė tyrimą, norėdama patikrinti kokį poveikį autoriteto įtaka daro demokratijai. Išanalizavus gausybę duomenų, S. Dilli teigia, jog komunitarinės šeimos tipo sistemos mažiausiai prijaucia demokratijos idėjai, ypač endogeninės šios šeimos tipo sistemos, todėl šiose visuomenėse demokratija yra pati nestabiliausia⁹⁵, o teisės viršenybės principas ignoruojamas⁹⁶. Tai galėtų būti atsakymas, kodėl demokratijos eksperimentas nepavyko, tačiau svarbiau yra atsakyti, koku ir kodėl autoritarizmo keliu pasirinko eiti Lietuva.

Perversmui įvykus, autoriteto vietą tarpukario Lietuvoje užėmė Antanas Smetona ir jo vyriausybė, o egalitarizmo vietą užėmė tautos ir universalizmo motyvas. A. Smetona buvo

⁹² Algirdas Grigaravičius, „Lietuvių tautininkų ideologijos ir politikos raida iki 1926 m.“, Kultūros barai, Nr. 1, 2008, 89.

⁹³ Selin Dilli, The Roots of Persistent Global Gaps in Democracy: Making the Family Count (unpub. Paper, Utrecht University Seminar Ser.2013), 12.

⁹⁴ J. E Lane, S. Errson, „Democracy: A Comparative Approach“, London: Routledge, 2003, 125.

⁹⁵ Selin Dilli, The Roots of Persistent Global Gaps in Democracy: Making the Family Count (unpub. Paper, Utrecht University Seminar Ser.2013), 12.

⁹⁶ Jerg Gutmann, Stefan Voigt, „Family Types and Political Development“, ILE Working Paper Series, No. 34, University of Hamburg, Institute of Law and Economics (ILE), 2020, 9.

pramintas „tautos vadu“, jo valdymas buvo „aksominis“ (nuosaikus), rėmėsis tautininkų partija⁹⁷. Lietuvoje XX a., 3 deš. buvo bandoma sukurti socialinę valstybę, kuri atitiktų lietuvių tautą, jos „tautinę dvasią“. Žvilgsnis buvo nukreiptas į fašistinę Italiją ir jos politinę bei ekonominę sistemų sandarą⁹⁸. E.Todd išskiria įdomų faktą, komunitarinės šeimos sistemoje, nacionalizmas linkęs pasireiškia fašizmo pavidalu. E.Todd teigtų, kai nacionalistai perima vadovo postą komunitarinėse visuomenėse, jie neišvengiamai kryps link fašizmo. B.Musolinio Italija įtiko A.Smetoną, esą buvo geriausias tautiškos valstybės pavyzdys, tačiau akiai Italija nebuvo pasekta, Lietuvos visuomenė nebuvo tapati Italijos visuomenei, o Smetona norėjo sukurti valstybę, atitikusią Lietuvos ir jos visuomenės charakterį⁹⁹, tai lėmė nuosaikesnį valdymą. Lietuviškas identitetas ir politinė mintis galimai buvo paveikta istoriško glaudumo su Lenkija, pastaroji šalis pasižymi absoliutaus branduolio šeimos sistema, todėl nebūtų nuostabu jeigu jai būdingos idėjos ir vertybės galėjo paveikti mus ir lemti nuosaikesnę politiką. Todėl net ir Vokietijos Nacionalsocialistinė politika buvo vertinama gerokai negatyviau nei Italijoje, tautininkai ją laikė per daug perdėta, linkusia į kraštutinumus, gana gausus publikacijų pulkas buvo dedikuotas vien tik Nacionalsocializmo kritikai¹⁰⁰.

Tarpukario tautininkų partijos idėjos, dominavusios Smetonos „režimą“, pasižymėjo nacionalizmo sklaida¹⁰¹, autoritarizmu, dar prieš perversmą tautininkai reikalavo stiprios diktatoriaus valdžios be Seimo¹⁰². Ingrida Jakubavičienė teigia, kad tautininkai kūrė Lietuviško fašizmo modelį¹⁰³. Tautininkų ideologiją su fašizmu siejo organiškios valstybės idėja, liberalaus požiūrio oponavimas, todėl tikėta, kad tik vykdant pareigas ir esant tvarkai, Lietuva sulauks gerovės kilimo¹⁰⁴. Organiškos valstybės idėja pasireiškia „visuma“, akcentuojamas bendrumas, o ne atskiros visuomenės dalys, kaip anksčiau išsiaiškinome, komunitarinės šeimos sistema yra nusistačiusi prieš individualizmą, todėl natūraliai dominuoja tautiškumo bei vieningumo idėja, pasak S.Šiliausko, tautininkams aktualiau buvo tautos laisvė, o ne individo¹⁰⁵. Būtent taip

⁹⁷ Liudas Truska, „Parlamentarizmo I Lietuvos Respublikoje (1918–1940 m.) bruožai“, Iš: Parlamento studijos. 2004, Nr. 2, 94-104.

⁹⁸ Ingrida Jakubavičienė, „Nacionalsocializmo ideologijos vertinimai lietuviškoje periodikoje XX a. 3-4-ajame dešimtmetyje“, Historia universalis in Lithuania, Nr. 2, 2013, 35-36.

⁹⁹ Ingrida Jakubavičienė, „Iš kur ta lietuvių pagarba nacizmui?“, Istorija. Mokslo darbai. 82 tomas, 2011, 66.

¹⁰⁰ Ingrida Jakubavičienė, „Nacionalsocializmo ideologijos vertinimai lietuviškoje periodikoje XX a. 3-4-ajame dešimtmetyje“, Historia universalis in Lithuania, Nr. 2, 2013, 36-38.

¹⁰¹ Marius Kundrotas, „Lietuva tautininkų epochoje: tarp autoritarinės diktatūros ir konsoliduotos demokratijos“, Istorija. Mokslo darbai. 79 tomas, 2010.

¹⁰² Algirdas Grigaravičius, „Lietuvių tautininkų ideologijos ir politikos raida iki 1926 m.“, Kultūros barai, Nr. 1, 2008, 89.

¹⁰³ Ingrida Jakubavičienė, „Nacionalsocializmo ideologijos vertinimai lietuviškoje periodikoje XX a. 3-4-ajame dešimtmetyje“, Historia universalis in Lithuania, Nr. 2, 2013, 67.

¹⁰⁴ Algirdas Grigaravičius, „Lietuvių tautininkų ideologijos ir politikos raida iki 1926 m.“, Kultūros barai, Nr. 1, 2008, 89.

¹⁰⁵ Ten pat, 89.

pasireiškia iš lygybės principo atsiradusi egalitarizmo idėja, visų lygybė visuomenėje (tautoje). Fašizmas stengiasi išvengti priešingumo tarp valdžios ir visuomenės, asmens laisvę suderinti su visuomene. Tautininkai su A.Smetona priešakyje, siekė tokią visuomenę atitinkančios valdymo formos ir ši pasireiškė organizuojant visuomenę pasitelkiant korporatyvizmo idėja. Korporatyvizmas atsiremia į lotynišką žodį „corpus“, kuris reiškia kūną. Todėl kiekviena organizmo dalis turi atlikti savo funkciją, kad visas kūnas veiktų efektyviai, tai organišką valstybės atitikmuo socioekonomikoje. Fašistinis korporatyvizmo modelis skyrėsi nuo katalikiškojo, nes politika vyko „iš viršaus“, o ne „iš apačios“. Antonio Costa Pinto teigia, jog Lietuva kaip ir Italija atsisakė šios katalikiškos tradicijos, kadangi galios centras buvo susikoncentravęs A. Smetonos rankose¹⁰⁶.

Lietuvos valstietiška visuomenė natūraliai atitiko šį socioekonominį modelį, tad nulėmė ir atitinkamą politiką, kuri pasirodė, atsirado dėl racionalių priežasčių. Aldona Stalgienė teigia, kad korporatyvizmo įsigalėjimą lėmė: rinkos ūkis, vienkiamų gyvenamosios plitimas, politinė kaimo poliarizacija¹⁰⁷. Lietuva liko ūkio kraštu, šalyje dominavo kapitalistinis ūkis. Anot Antano Poviliūno, tarpukaris buvo per trumpas laikotarpis kokiems nors fundamentaliems pasikeitimams įsitvirtinti ūkyje¹⁰⁸. Dalia Perkumienė, Rūta Brazienė, Vilma Atkočiūnienė taip pat patvirtina, jog esminio pokyčio XX a., ūkyje neįvyko dar nuo XIX a.¹⁰⁹. Todėl korporatyvizmą galima laikyti ūkininkų visuomenės sistema, kuri buvo ir tautininkų oficiali programinė doktrina¹¹⁰. Itališkas fašistinis režimas pasekė korporatyvizmo doktrina ir tautininkai matė, kaip pastatė Italiją atgal ant kojų¹¹¹.

Apibendrinus, kritiška tautininkų pozicija individualizmo atžvilgiu atsirado dėl autoritetingo santykio. Lietuvių šeimos sistemos modelis išsiskyrė autoritetingu santykio ir lygybės principo elementais, atitinkamai, nacionalistams perėmus valdžią, tai privedė tautininkus ir A. Smetoną orientuoti į fašistinę politinę mintį ir galiausiai sukurti lietuvių tautai būdingą fašizmo atmainą¹¹², todėl Lietuvos atvejis atitinka A.Mamadouh modelį (ir E.Todd prielaidas).

¹⁰⁶ António Costa Pinto, *„Corporatism and Fascism. The Corporatist Wave in Europe“*, Routledge, February 2017, 25.

¹⁰⁷ Aldona Stalgienė, *„Ūkininkų visuomenės sukūrimo idėja ir jos realizavimas I-ojoje Lietuvos Respublikoje“*, Studentų mokslinės konferencijos "JAUNASIS MOKSLININKAS" 2006 straipsnių rinkinys, 1.

¹⁰⁸ Antanas Poviliūnas, *„Žemės ūkis – Lietuvos kaimo gyvybingumo veiksnys“*, Žemės ūkio mokslai, Vol 19, No 3 (2012), 8.

¹⁰⁹ Perkumienė Dalia, Brazienė Rūta, Atkočiūnienė Vilma, *„Šeimos santykių reglamentavimo raida Lietuvos kaime“*, Vagos: mokslo darbai. , 2004, Nr. 63 (16),70.

¹¹⁰ Aldona Stalgienė, *„Ūkininkų visuomenės sukūrimo idėja ir jos realizavimas I-ojoje Lietuvos Respublikoje“*, Studentų mokslinės konferencijos "JAUNASIS MOKSLININKAS" 2006 straipsnių rinkinys,, 2.

¹¹¹ Ten pat, 3.

¹¹² Ingrida Jakubavičienė, *„Iš kur ta lietuvių pagarba nacizmui?“*, Istorija. Mokslo darbai. 82 tomas, 2011, 66.

Fašizmo terminas nėra labai apibrėžtas. Roger Griffin tai laiko ideologijų srovėmis, kurios buvo paveiktos Benito Musolinio politinės minties, kuri buvo vykdoma jam valdant¹¹³. Demokratijos įsigalėjimą apsunkino ir geopolitinė naujos susikūrusios Lietuvos valstybės padėtis, vyravo baimė dėl galimo komunizmo triumfo šalyje.

Išvados

Nors E. Todd teorija turi ne mažų trūkumų, didėjantis susidomėjimas šia teorija pritraukia didesnę pulką akademikų, kurie išbando E.Todd teoriją ir įneša naujų idėjų bei minčių. Norint patikrinti hipotezes, tiriant šeimą globaliu lygiu, atsiranda spraga ieškant teorijų, kurios leistų palyginti visas skirtingas pasaulio šeimų struktūras. Šeimos tradicijų sistemų teorija užpildo šią spragą.

Atsižvelgiant į dvi esmines, E.Todd šeimos sistemą sudarančias dalis – santykį tarp vaikų ir tėvų šeimoje (liberalus arba autoritetingas santykis) ir pozicija bei santykiu tarp vaikų šeimoje (lygybės arba nelygybės principas), tyrime lietuvių valstiečių šeima atsiskleidžia kaip gana tikslus egzogamiškos komunitarinės šeimos sistemos pavyzdys. Įvertinus antropologų išvadas, galima teigti, kad lietuvių šeimos pasižymėjo šiuo modeliu dar prieš baudžiavai įsitvirtinus. Tačiau reikia pažymėti, jog yra ir nuomonių, teigiančių apie kitokią šeimos vyraujančią struktūrą tarp iki-feodalinių valstiečių, dar kitaip vadinamų laukininkais ir juos tik pririšus prie žemės galėjo susiformuoti komunitarinė šeimos sistema Lietuvoje. Tačiau visi sutiktų, jog Valakų reformai įsitvirtinus, Lietuvoje įsitvirtino: a) autoritetingi santykiai, pasireiškę „išplėstinės šeimos“ forma, tai šeimos struktūra kai kelios kartos gyvena viename būste; b) lygybės principas, pasireiškęs per paprotinę teisę, kai vienas sūnus paveldi visą ūkį ir turtą, tačiau turi išlaikyti kitus brolius ir jų šeimas gyvenančias su juo po vienu stogu. Šiuo atveju, ne tiek svarbu kam atitenka ūkis, jei faktiškai visi vyriškos lyties palikuonys lieka gyventi viename būste, taip buvo atskirtas lygybės principas nuo nelygybės principo.

XIX a. - XX a. visuomenė susidūrė su modernizacijos banga. Modernizacija pasireiškia vertybių išsiliejimų visuomenėje. Autoritetingas santykis tarp vaikų ir tėvų transformavosi į autoriteto iškėlimą, lygybės principas į egalitarizmo vertybę. Šie požįūriai politikoje atsiskleidė žema liberalios demokratijos (arba tiesiog individualizmo) tolerancija. Pasak, E.Todd, šios vertybės veikia kaip kelrodė. Tirtame atveju, nacionalistams, A.Smetonai ir tautininkų partijai, tapus vyriausybe, jų politika pakrypo link Italijos fašizmo. A.Mamadouh, apibendrinus E.Todd

¹¹³ Roger Griffin, „*The Nature of Fascism*“ (1st publ. in the USA. ed.). New York: St. Martin's Press, 1991.

išvadas apie ideologijas, rašo, jog komunitarinė šeima (egzogamiška ar endogeninė) orientuosis į fašistinę politiką, jeigu dominuojanti ideologija bus nacionalistinio pobūdžio. Šis režimas pasižymėjo organinės valstybės idėja, korporatyvizmu taip kaip ir Italija, kuri yra fašizmo atramos taškas. Pasak, Roger Griffin, fašizmas tai politinės srovės, kurios formavosi atsižvelgdamos į Italijos pavyzdį. Tačiau A.Smetonos režimas sukūrė nuosaikesnę, galimai per šimtmečius Lenkijos absoliučios šeimos modelio paveiktą, tituliniai lietuviai tautai būdingą, fašizmo atmainą.

ŠALTINIAI

Paskaitos ir pokalbiai:

1. Emmanuel Todd - "The day France decides, the game is over. The euro is dead."
<<https://youtu.be/asPsJagGgAY>>
2. *The Coming Crisis between Germany and the United States: The Cultural Divergence of Advanced Nations*", World Disorder Lecture Series - Emmanuel Todd, Tuesday, February 9, 2016 <<https://youtu.be/4yz4zUGlhK8>>

Žurnalai, straipsniai, tyrimai ir knygos:

3. A. James Gregor, „*The Ideology of Fascism*“, 1969, 376.
4. Aldona Stalgienė, „*Ūkininkų visuomenės sukūrimo idėja ir jos realizavimas I-ojoje Lietuvos Respublikoje*“, Studentų mokslinės konferencijos "JAUNASIS MOKSLININKAS" 2006 straipsnių rinkinys.
5. Algirdas Grigaravičius, „*Lietuvių tautininkų ideologijos ir politikos raida iki 1926 m.*“, Kultūros barai, Nr. 1, 2008.
6. Angelė Vyšniauskaitė, „*Lietuvių valstiečių šeimos turtiniai santykiai XIX a.-XX a. pirmaisiais dešimtmečiais*“, Iš lietuvių kultūros istorijos, vol. 1, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958.
7. Anne Verjus, „*A Disputed Truth. Defending Emmanuel Todd's Approach of Je suis Charlie*“, The American Sociologist, Volume 48, Issue 3–4, 2017.
<<https://doi.org/10.1007/s12108-017-9345-1>>
8. Antanas Poviliūnas, „*Žemės ūkis – Lietuvos kaimo gyvybingumo veiksnys*“, Žemės ūkio mokslai, Vol 19, No 3, 2012.
9. António Costa Pinto, „*Corporatism and Fascism. The Corporatist Wave in Europe*“, Routledge, February 2017.
10. Arūnas Astramskas, „*Ramygalos parapija ir valsčius XIX amžiuje*“, Ramygala, Lietuvos valsčiai, 33-oji serija, leidykla: Versmė, 2016.
11. Auke Rijpma, „*Testing Todd and Matching Murdock: Global Data on Historical Family Characteristics, Family Systems and Economic Development*“, Volume 31, Issue 1, 2016.
12. Auksuolė Čepaitienė, „*Valstietiškoji kultūra, visuomenė ir laikas: besikeičiantis Lietuvos kaimas XX amžiuje*“, Kaimo raidos kryptys žinių visuomenėje, Nr. 3(3), 2012.
13. Bronė Stundžienė, „*Šeimos naratyvas dainose: ritualo atodangos ir kintančių kontekstų reikšmė*“, Tautosakos darbai, Nr. 51, 2016.

14. Constance B. Bouchard, „*Consanguinity and Noble Marriages in the Tenth and Eleventh Centuries*“, *Speculum*, Vol. 56, No. 2, April 1981.
15. D. Reher, „*Family ties in western Europe: Persistent contrasts*“, *Population and Development Review* 24, 1998.
16. Dalia Marcinkevičienė, „*Lietuvių šeimos ideologijos: nuo XIX a. tradicijos ir nacionalizmo iki sovietinės šeimos politikos 1944–1970 m.*“, Vilnius, 2009.
17. David I. Kertzer, „*The Explanation of Ideology: Family Structures and Social Systems. Emmanuel Todd, David Garrioch*“, *American Journal of Sociology* 93, no. 4 (Jan., 1988).
18. Donatella Della Porta, Michael Keating, „*Approaches and Methodologies in the Social Sciences— A Pluralist Perspective*“, Cambridge University Press, 2008.
19. Dovydas Skarolskis, „*Ar organiškoji demokratija yra vien neužbaigtas tarpukario reliktas?*“, VU TSPMI Geriausių Rašto Darbų Almanachas 2011-2012.
20. *Economic Geography*, Vol 85, Issue 1.
21. Emmanuel Todd, „*Lineages of Modernity: A History of Humanity from the Stone Age to Homo Americanus*“, 2019, Polity Press.
22. Emmanuel Todd, „*L'invention de l'Europe*“, Paris, Ed. Seuil, 1990.
23. G.Purvaneckienė. „*Kas tai yra tradicinė šeima?*“, Delfi, 2011 m. spalio 24 d.
<https://www.delfi.lt/news/ringas/politics/gpurvaneckiene-kas-tai-yra-tradicine-seima.d?id=51029735> [Žiūrėta 2020-03-21]
24. Gilles Durantona, Andrés Rodríguez-Poseb and Richard Sandall, „*Family Types and the Persistence of Regional Disparities in Europe*“, Bruges European Economic Research Papers, BEER paper vol. 10, 2007.
25. Ingrida Jakubavičienė, „*Iš kur ta lietuvių pagarba nacizmui?*“, *Istorija. Mokslo darbai*. 82 tomas, 2011.
26. Ingrida Jakubavičienė, „*Nacionalsocializmo ideologijos vertinimai lietuviškoje periodikoje XX a. 3-4-ajame dešimtmėčiuose*“, *Historia universalis in Lithuania*, Nr. 2, 2013.
27. Irma Šidiškienė, „*INSTITUCINĖS SANTUOKOS APEIGOS: SOCIALINĖS TVARKOS ĮTEISINIMAS LIETUVOJE XIX A. II PUSĖJE – XXI A. PRADŽIOJE*“, *LITUANISTICA*, 2006, T. 68. Nr. 4.
28. J. E Lane, S. Errson, „*Democracy: A Comparative Approach*“, London: Routlege, 2003.
29. Jerg Gutmann, Stefan Voigt, „*Family Types and Political Development*“, ILE Working Paper Series, No. 34, University of Hamburg, Institute of Law and Economics (ILE), 2020.
30. K. Mason, „*Gender and family systems in the fertility transition*“, *Population and Development Review* 27, 2001.

31. Laurynas Giedrimas, „Užvenčio parapijos bajorų ir valstiečių namų ūkis 1836–1861 metais“, LITUANISTICA. 2020. T. 66. Nr. 1(119).
32. Liudas Truska, „Parlamentarizmo I Lietuvos Respublikoje (1918–1940 m.) bruožai.“, Iš: Parlamento studijos. 2004, Nr. 2.
33. Marytė Elena Tarvydienė, „Žemėtvarkos Pagrindai. Mokomoji knyga“, Lietuvos Žemės Ūkio Universitetas, Kaunas, 2008.
34. Marius Kundrotas, „Lietuva tautininkų epochoje: tarp autoritarinės diktatūros ir konsoliduotos demokratijos“, „Istorija“. Mokslo darbai. 79 tomas, 2010.
35. Perkumienė Dalia, Brazienė Rūta, Atkočiūnienė Vilma, „Šeimos santykių reglamentavimo raida Lietuvos kaime“, Vagos: mokslo darbai. , 2004.
36. Population Council, Population and Development Review, Vol. 24, No. 2, Jun. 1998.
37. Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė, „Lietuvių šeima vertybių sankirtoje (XX a. – XXI a. pradžia)“, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, 2012.
38. Roger Griffin, „The Nature of Fascism“, (1st publ. in the USA. ed.). New York: St. Martin's Press, 1991.
39. Selin Dilli, „The Roots of Persistent Global Gaps in Democracy: Making the Family Count“ (unpub. Paper, Utrecht University Seminar Ser.2013).
40. Stephanie Coontz „Marriage, A History: From Obedience to Intimacy, or How Love Conquered Marriage“, New York: Viking Press, Penguin Group, 2005.
41. Tomas Gavelis, „Šeimos vertybės ir jų kaita: trijų kartų atstovų įžvalgos“, Magistro baigiamasis darbas, Lietuvos edukologijos universitetas, 2014.
42. Vida Česnuitytė, „LIETUVOS ŠEIMA: SAMPRATOS IR PRAKTIKOS“, Daktaro disertacija, Socialiniai mokslai, sociologija (05 S), Vilnius, 2015.
43. Vincas Maciūnas, „Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje“, Diplominis darbas, 1997.
44. Virginie Mamadouh, „A political-cultural map of Europe. Family structures and the origins of differences between national political cultures in the European Union“, GeoJournal 47, Kluwer Academic Publishers, 1999.
45. Zenonas Norkus, Vaidas Morkevičius, „Kokybinė lyginamoji analizė“, Lietuvos HSM duomenų archyvas (LiDA), Kaunas, 2011.
46. Zita Medišauskienė, „Luomas, kuris suvokė savo likimą“, Darbai ir dienos, Nr. 28, 2001.

Summary

Family is one of the smallest fragments of society, only second to the individual. Different societies have different means of organizing their families. However, if one wants to conduct a research on different hypotheses that cover diverse families from the entire world, there has to be a theory, one that is able to encompass all of the different families into one framework, allowing them to be comparative with one another, that is, to have a theory on family systems. E. Todd and G. Therborn have provided us with such theories. G. Therborn's model proved to be unreliable, characterized by loose and abstract categories, unlike E. Todd's theory. However, Todd's theory is not without its critics or its own issues, one of which is a lack of research on certain regions and areas, including Lithuania. Thus, this paper revolves around the matter of supplementing his theory with the example of Lithuania.

The aim and objective of this paper – to uncover what family system characterized the Lithuanian families ideally according to E. Todd's theory and use the case of A. Smetona regime to examine its effects on politics. This research is aided by the works of several Lithuanian ethnologists, ethnographers and other academics. The effects on politics will be examined by employing the works of Lithuanian and foreign historians, academics and specialists. The case-study method will be applied to achieve aims and objectives set in this paper.

That is why this research paper is divided into two parts. In the first part we examine the publications of ethnologists and ethnographers, it becomes obvious that predecessor of the modern society is the XV-XIX century Lithuanian peasant. The village is where the Lithuanian family system has formed and is characterized by an authoritarian relationship and the principle of equality. These attributes fit the exogamous communitarian family system. Multi-generation households prevailed in the countryside, they are defined by several generations living under one roof, that manifests into an authoritarian relationship. Although under the customary law, the farm was passed onto a male heir, his brothers and their families remained to live under the same roof and had to be sustained by the one who inherited the farm. This is what distinguishes the principle of equality from the principle of inequality. The father (or the one who's de facto head of the family) had a broad authority in the matters of family decisions and was the sole manager of the farm and its finances.

With the rise of modernization, family systems began to disintegrate, releasing certain virtues into the broader society. This influence can even be observed in contemporary politics.

The exogamous communitarian family system erodes to a propensity for authoritarianism and egalitarianism, such systems reject individualism. A.Mamahoud has systematically digested E. Todd's theory on politics and proposed a simplified model that shows the different tendencies of different family systems in politics, view on ideologies. A.Mamahoud's model points that an exogenous communitarian family model will drift towards fascism, once nationalism has a foothold in national politics. Roger Griffins formulates, that fascism is a stream of various similar ideologies, all trying to imitate the political thought and practices of B. Mussolini's Italy. A. Smetona tried to reflect on these ideals and incorporate them into his own political practice. The "tautininkai" party dominated government sought after the idea of an organic state, it was reflected in society in the form of corporatism. Italy had the same aim as Lithuania, this fits E.Todd's presumption well. However, A.Smetona pursued a more moderate approach, this might be a consequence of the centuries long influence from Poland's absolute nuclear family.